

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning

Kollektivt minne og museum – Narvik 1940

Røde Kors Krigsminnemuseum og Narviksenterets rolle og funksjon som formidler av kollektive minner knyttet til krigshendelsene i og rundt Narvik i 1940

Andreas Dahl

Masteroppgave i historie – HIS-3980 – mai 2022

Kollektivt minne og museum – Narvik 1940

Røde Kors Krigsminnemuseum og Narviksenterets rolle og funksjon som formidler av kollektive minner knyttet til krigshendelsene i og rundt Narvik i 1940

Andreas Dahl

Sammendrag

Historien og de kollektive minnene om andre verdenskrig har mange forskjellige vinkler og tilnærminger, og museet har en helt sentral plass som formidler av disse. Røde Kors Krigsminnemuseum i Narvik åpnet i mars 1964. Gjennom en utvikling på over 50 år, har en institusjon for historisk formidling vært et bevaringssted for krigshistoriske gjenstander som har blitt presentert for et bredt utvalg av publikum. Fra 2016 gikk museet inn i en ny fase som innebar overgangen og utviklingen til det som nå er kjent som Narviksenteret.

Museet som institusjon blir i seg selv et historisk åsted, med fortellinger som bidrar til å utvikle et minne om krigen. Denne studien ser på Røde Kors Krigsminnemuseum og Narviksenteret som forvalter og formidler av en fortelling om krigen i Narvik under andre verdenskrig. Ved å undersøke hvordan andre verdenskrig i Norge og Narvik har blitt fremstilt gjennom etterkrigstiden, kaster dette prosjektet lys på de mange prosessene og fasene Røde Kors Krigsminnemuseum og Narviksenteret har gjennomgått, og hvordan det kollektive minnet kan ha blitt påvirket av dette.

Det kollektive minnet og fortellingen om andre verdenskrig har vært viktig for at nye generasjoner kan forstå å lære av tidligere hendelser. Et sentralt funn i denne undersøkelsen er at det har vært en klar utvikling bort fra det patriotiske narrative som ble fremstilt i de tidlige fasene etter krigen. Det har gått fra å sette søkelys på motgang og seier hos Røde Kors Krigsminnemuseum, til mer generelle moralske spørsmål hos Narviksenteret.

Innhold	
Forord	8
Kapittel 1. Introduksjon	10
Problemstilling	11
Museum.....	12
Hvorfor etableres et museum?.....	14
Museets rolle og funksjon i kollektive minner	15
Historiebruk.....	16
Kollektivt minne.....	17
Fra kommunikativt til kulturelt minne	18
Fortellingen	19
Tidligere forskning	20
Kilder.....	21
Avhandlingens oppbygging.....	22
Kapittel 2. Røde Kors Krigsminnemuseum.....	24
Narvik 1940.....	24
Historien bak Røde Kors Krigsminnemuseum.....	26
Minnemarkeringer i Narvik etter krigen.....	28
Opprettelsen av Røde Kors Krigsminnemuseum	30
Generelt om driften de første årene	31
På tur i utstillingen	33
Generelle inntrykk av utstillingene	35
Røde Kors Krigsminnemuseum som produsent av kollektivt minne	36
Kapittel 3. Opptakten til Narviksenteret	38
Betingelsene endres.....	38
Endringer i krigs og okkupasjonshistorie forskningen	40
Skarpnes utvalget	43
Holocaust senteret	43
Grunnfortellingen uten funksjon. Kollektivt minne som limbo	44
Nord-Norsk Fredssenter	47
Kapittel 4. Narviksenteret	50
På tur i den nye utstillingen.....	51
Generelt om utstillingene	53
Framtidas Museum.....	54
Utviklingen.....	56
Forskning.....	57

Dokumentasjon.....	58
Formidling.....	59
Freds og menneskerettighetssentre.....	60
Hva har endret seg fra Krigsminnemuseet til Narviksenteret?.....	61
Kapittel 5. Oppsummering og konklusjon.....	63
Avsluttende refleksjoner.....	67
Litteratur og kilder	71

Forord

Det å skrive en masteroppgave har til tider vært et krevende arbeid, og når oppgaven nå er ferdig, er det mange som fortjener en takk for hjelpa.

Først og fremst vill jeg takke min veileder Joakim Aalmen Markussen for kyndig og inspirerende veiledning gjennom hele skriveprosessen. Tusen takk for at du har tatt tak i hvert eneste kapittelutkast med beundringsverdig grundighet.

Jeg vill også takke Narviksenteret for å ha delt nyttig kildemateriale og litteratur. Familie og venner fortjener også en stor takk for all støtte gjennom hele prosessen.

Andreas Dahl

Tromsø, mai 2022.

Kapittel 1. Introduksjon

Røde Kors Krigsminnemuseums formålsparagraf fra 1985:

*«Museets formål er ved innsamling, bearbeidelse, og utstilling av materiale av enhver art, primært å spre kunnskap om krigen 1940-45 med særlig vekt på Nord-Norge. Og gjennom sin virksomhet å vise etterslekten hvilke lidelser krig påfører sivilbefolkningen, og hvilken innsats Røde Kors gjør for å lindre krigens lidelser».*¹

Narviksenterets formålsparagraf fra 2020:

*«Stiftelsen skal arbeide for å fremme kunnskap om og forståelse for fred, krigens regler, internasjonale konvensjoner og menneskerettigheter gjennom forskning, dokumentasjon og formidling med særlig fokus på krigs- og okkupasjonshistorien i Nordområdene. Stiftelsen skal i sitt arbeid legge Røde Kors' verdier til grunn slik de fremkommer i prinsippene Humanitet, Upartiskhet, Nøytralitet og Uavhengighet. Stiftelsens formål er av alminnelig ideell karakter».*²

De to formålsparagrafene ovenfor representerer to forskjellige aktører og to forskjellige måter å fremstille krigshendelsene som utspilte seg under andre verdenskrig i Narvik. De representerer også hver sin tids måte å formidle hendelsene.³ Røde Kors Krigsminnemuseum på den ene siden ble åpnet i 1964, mens Narviksenteret på den andre siden åpnet dørene til sine utstillinger i 2016. Formålsparagraffene er, dersom man setter dem opp mot hverandre, ganske forskjellige, og gjenspeiler både den generelle utviklingen til, og hensikten med museene på de gitte tidspunktene. Begge institusjonene både Røde Kors Krigsminnemuseum og Narviksenteret, har ansett det som sin oppgave å forvalte og formidle en spesifikk fortelling om andre verdenskrig i Narvik under andre verdenskrig. De har fungert som formidlere av et kollektivt minne om hendelsene. Likevel, som også formålsparagrafene illustrerer, har begge museene blitt preget av den generelle utviklingen til det som blir ansett som en nasjonal grunnfortelling om krigs- og okkupasjonsårene i Norge. Denne grunnfortellingen oppstod i lys av behovet for å definere og fortolke krigsårene, og var preget av et patriotisk narrativ i de tidlige fasene etter krigen.⁴ «Dei første 25 åra etter krigen dominerte den patriotiske grunnforteljinga dei skriftlege framstillingane av krigen ...».⁵ Grunnfortellingen dominerte den norske etterkrigstidens minnekultur de første tiårene etter

¹ Arnøy 2014: 49

² Narviksenteret strategi 2020-23: 2

³ For ordens skyld vil jeg gjennom denne teksten betegne Røde Kors Krigsminnemuseum som Krigsminnemuseet.

⁴ Lenz & Risto: 20

⁵ Stugu 2021: 49

krigen, men den har, på samme måte som Krigsminnemuseet og Narviksenteret, utviklet seg med tiden. Nye perspektiver har stadig dukket opp og det som før var etablerte idealer og trender har etter hvert blitt mindre sentral i fortellingen om krigen. I tillegg har grunnfortellingen møtt utfordringer fra andre minnefellesskap, og det har vært en økende interesse fra befolkningen som har ført til at fortellingen og det kollektive minnet om Narvik 1940 har vært i endring, også på museet. Etter formålsparagrafene å dømme, skulle Krigsminnemuseet fokusere på å spre kunnskap om krigen, Narviksenteret satt det som sin oppgave å fremme kunnskap og forståelse for krig på et mer generelt grunnlag.

Problemstilling

Krigsminnemuseet i Narvik ble åpnet i mars 1964. Gjennom en utvikling på over 50 år, ble det en institusjon for historisk formidling om krigshendelsene i Narvik. Formidlingen var tett forankret i Røde Kors' prinsipper og idealer, og museet ble et bevaringssted for krigshistoriske gjenstander som ble formidlet til et bredt publikum. Krigsminnemuseet som en institusjon ble i seg selv et historisk åsted, der en rekke utvalgte historier bidro til å utvikle et kollektivt minne om krigen. Etter opprettelsen i 1964 har Krigsminnemuseets rolle vært å illustrere krigens brutalitet gjennom sine utstillinger. Med bilder, tekster, kart og gjenstander ga Krigsminnemuseet publikum muligheten til å fordype seg i forskjellige scener fra felttoget i 1940. Minnene om krigen skulle bevares slik at senere generasjoner kunne forstå og lære av de tidligere hendelsene.

Verken historien eller de kollektive minnene om andre verdenskrig er statiske. Begge deler tillater mange forskjellige vinkler og tilnærminger, og publikums forventninger endrer seg i takt med samfunnsutviklingen. Fra 2016 gikk formidlingen av de kollektive minnene om Narvik 1940 inn i en ny fase. I et helt nytt lokale, med moderne konseptbaserte utstillinger, åpnet det som nå er kjent som Narviksenteret i juli 2016.⁶ Sentralt i Narviksenterets virksomhet er det å skape refleksjon, forståelse og kunnskap om krigs- og okkupasjonstiden, men også om krig på et mer generelt grunnlag.

Hva har skjedd i tiden mellom opprettelsen av de to museene? Hvordan har den patriotiske grunnfortellingens utvikling spilt inn i de kollektive minnene om Narvik 1940, og hvordan har museene respondert på endringene? Har de kollektive minnene om Narvik 1940 endret seg på

⁶ Arnøy 2014: 9

grunn av at museene har utviklet seg? Det er disse spørsmålene som utgjør problemstillingen for denne studien.

Problemstillingen belyser noen sentrale avgrensninger. Først er det viktig å spesifisere at jeg i denne studien undersøker museets rolle og funksjon som formidler av kollektive minner knyttet til krigshendelsene i og rundt Narvik i 1940. Jeg skal senere forklare begrepet kollektive minner nærmere, men studien vil altså ikke fokusere på felttoget ved Narvik spesielt. Denne avgrensningen gjør at kildematerialet for studien vil bygge på litteratur, media og internett, samt personer som er relevante for museene, ikke for krigshandlingene.

Hovedfokuset ligger på hvordan de kollektive minnene kan ha blitt påvirket gjennom overgangen fra Krigsminnemuseet til Narviksenteret. Har museet formet fortellingen om krigshendelsene, eller har museene blitt formet av fortellingen? Har noe gått tapt gjennom årene, finnes det elementer som ikke lenger oppleves som sentrale? Eller har Narviksenteret fått en annen rolle som deltaker i de kollektive minnene? For å finne svar på disse spørsmålene vil hovedfokuset ligge på utstillingene, men også hvordan både Krigsminnemuseet og Narviksenteret har bygd opp sin rolle vil bli undersøkt ved å se på ulike planer, årsmeldinger og annet informasjonsmateriale som er tilgjengelig.

Museum

Krigsminnemuseet og Narviksenterets måte å formidle de kollektive minnene på har endret seg, men endringene skyldes ikke kun at krigshistorien har utviklet seg, eller at publikum har fått nye behov og forventninger. Det har nemlig skjedd mye med museumssektoren siden Krigsminnemuseet åpnet i 1964. I dag finnes det et internasjonalt museumsråd (International Council of Museums, heretter forkortet til ICOM), som har som sin oppgave å sette internasjonale standarder for museene, og definere etiske prinsipper for arbeid i museer.

Ifølge ICOM kan et museum defineres som «... en permanent institusjon, ikke basert på profitt, som skal tjene samfunnet og dets utvikling og være åpent for publikum; som samler inn, bevarer/konserverer, forsker i, formidler og stiller ut materielle og immaterielle vitnesbyrd om mennesker og deres omgivelser i studie-, utdannings- og underholdningsøyemed.»⁷ Denne definisjonen peker på sentrale oppgaver, men kan variere fra museum til museum.

⁷ Norsk ICOM u.å.

Museer kan regnes som en viktig symbolsk aktør, der de i seg selv viser til uttrykk for samfunnets vilje til å ta vare på deler av sin historie, gjennom å formidle en fortelling om en fortidig hendelse. Samtidig fungerer museet som et virkemiddel for den nye generasjonen, slik at de kan dele den samme historien og erfaringer som blir representert gjennom historien på museet. For eksempel fungerer Krigsminnemuseet og Narviksenteret som viktige formidlere av felttoget ved Narvik.

Museene har i så måte en aktiv rolle i samfunnet, og de skal både svare til retningslinjer fra myndighetene, og til publikums forventninger. Tidlig på 2000-tallet startet en omfattende reform, og en storstilt profesjonalisering av museumssektoren som Kultur- og kirkedepartementet lanserte gjennom St.meld. nr. 22 (1999-200) *Kjelder til kunnskap og oppleving*.⁸ Som en oppsummering og videreføringen av reformen, lanserte også Kultur- og kirkedepartementet St.meld. nr. 49. Under tittelen *Framtidas museum* beskrev stortingsmeldingen blant annet at «Gjennom faglig utvikling, nytenking og profesjonalisering, skal museene være oppdaterte og aktuelle i alle deler av sin virksomhet, være solide institusjoner og ha en aktiv samfunnsrolle.»⁹ Målet med reformene var hovedsakelig å skape sterke museumsfaglige institusjoner og styrke den faglige kunnskapen i museumssektoren.¹⁰

Ikke bare har museumssektoren blitt profesjonalisert – det har også vokst fram egne forskningsfelt der museer utgjør studieobjektet. Eksempler på disse er museums kunnskap og museologi. Kort forklart handler museums kunnskapen om de synlige sidene ved museets virksomhet, for eksempel utstillinger og markedsføring. Museologi er derimot studiet av museale praksiser. I denne forskningstradisjonen er det museets vilkår, verdigrunnlag, ideologisk betydning og museets samfunnsrolle som står i fokus. Museologien har som mål å sette spørsmålstegn til interessene som museet tar for seg og aktiviteten i og rundt museet. Det handler altså om å anlegge et kritisk perspektiv til praksisen rundt museet, eller de «usynlige» sidene av museets virksomhet.¹¹

Ethvert museums kjernevirksomhet går ut på å bevare ulike gjenstander som er uerstattelige og meningsbærende. Målet er å kunne bruke disse til å formidle kunnskap og ideer til publikum. ICOMs museumsetiske regelverk sier blant annet at «Museer har et spesielt ansvar overfor fellesskapet for å sikre, gjøre tilgjengelig og formidle primærmaterialet som er samlet

⁸ Meld. St. 22 (1999-2000)

⁹ Meld. St. 49 (2008-2009): 13

¹⁰ Meld. St. 49 (2008-2009): 12

¹¹ Høiback 2020: 20

inn og oppbevart i museumssamlingene». ¹² For å kunne gjøre dette må museet samle på noe som de vil bevare over tid. ¹³ I tillegg må museene ha en arena hvor de kan stille ut materialet og gjenstandene som skal brukes. ¹⁴ Til slutt må samlingen av ulike gjenstander gjøres tilgjengelig for allmennheten gjennom blant annet fysiske utstillinger. ¹⁵ Hvis vi bruker Krigsminnemuseet som eksempel, er det jo utstillingene som bidrar til at publikum kan oppleve en fortelling, som i sin tur gjør at besøkende kan danne seg oppfatninger av felttoget ved Narvik.

Gjenstander på et museum skiller seg ut fra andre gjenstander som ikke er på museet, ved at de har en musealitet. Dette betyr at gjenstanden kan fungere som brobygger mellom to ulike historiske virkeligheter – en fortid og en nåtid. ¹⁶ Brobygger funksjonen dreier seg om å vise til, eller opprettholde et kollektivt minne i samfunnet gjennom museets gjenstander. En gjenstand fra krigen for eksempel, sier noe om en tid og hendelse som har vært, men som vi ikke lengre opplever i nåtiden. Denne gjenstanden er da tatt ut av tiden og konteksten den oppstod i, og inngår i virkeligheten som skjer akkurat nå, men som en museumsgjenstand. ¹⁷ Funksjonen til denne krigs-gjenstanden blir som en bro mellom to ulike virkeligheter. Man trenger heller ikke bare se på enkeltgjenstander som brobyggere, men også hele utstillinger eller samlinger ved et krigsmuseum for eksempel.

Hvorfor etableres et museum?

Det kan være mange forskjellige grunner til et museum etableres. I boken *Kunnskap og begeistring* viser Harald Høiback til hvilke hensikter han mener er sentrale for et museum. Høiback deler dette inn i tre ideologiske drivkrefter som etter hans syn alle museer har til felles. For det første har et museum et forhold og ansvar til å forvalte *verdier*. Det kan være, både økonomiske, men også materielle og immaterielle verdier som anses som viktige for kulturarven. Et eksempel kan være Krigsminnemuseet, og i en noe mindre grad Narviksenteret, der det i større grad handler om å vise respekt knyttet til tidligere generasjoner. ¹⁸

Det andre punktet som Høiback legger vekt på, er museets forhold til *troverdighet*. Det som stilles ut skal enten være autentisk og stamme fra hendelsen eller tiden som museet formidler,

¹² Norsk ICOM 2014: 14

¹³ Høiback 2020: 30

¹⁴ Høiback 2020: 32

¹⁵ Høiback 2020: 33

¹⁶ Høiback 2020: 29

¹⁷ Høiback 2020: 29

¹⁸ Høiback 2020: 34

eller være basert på forskningsbasert kunnskap om det museet tar utgangspunkt i. Sannheten bak gjenstandene er viktig for de besøkende, ettersom de har et sett med forventninger når de går inn i museet.¹⁹ Høibacks siste punkt dreier seg om ideologiske drivkrefter og museets forhold til *tiden*. Han mener museene er med på å forme oppfatningen vi har om hva som er gammelt og moderne, også forskjellen på fortid, nåtid og framtid. Høiback mener at utstillingen på et museum påvirker samfunnets historiebevissthet og historiebruk.²⁰

Etter andre verdenskrig fikk militærmuseene nye funksjoner. Verdenskrigen ble et sted der små personlige eller lokale historier ble flettet sammen med verdensomspennende hendelser på en helt ny måte. Sammen med krigsmonumenter og seiersmonumenter fikk museum viet til krigstiden en rolle i arbeidet med å bearbeide sorg, og erfaringer fra krigstiden.²¹ Museet ble en plass mennesker kunne oppsøke for å bearbeide det uklare, meningsløse og omstridte med krigen. Som vi skal se i neste kapittel var det slike mål Krigsminnemuseet i Narvik forsøkte å oppnå gjennom sine utstillinger.

Museets rolle og funksjon i kollektive minner

St.meld. nr. 22 (1999-2000) fastslår at museet, sammen med arkiv og biblioteker utgjør hoveddelen av det kollektive minnet i samfunnet.²² «Den museale delen av det kollektive minnet er ikkje berre gjeven eller overlevert frå tidlegare samfunn, men i stor grad resultat av dei vala og vurderingane musea gjer.»²³ Gjennom både formidling av kunnskap ved bruk av gjenstander, samt dokumentasjon og forskning kan museet legge fram meningsbærende historier som bevisstgjør samfunnet om tidligere hendelser.

Museene kan sees på som en egen form for et monument som uttrykker stolthet, noe man ønsker å vise fram slik at folk kan minnes og lære av det. Måten fortiden blir formidlet i en utstilling er et resultat av bestemte verdier og valg i den perioden utstillingen ble laget. Et annet element som også preges av verdier og valg i samfunnet for øvrig, er kollektive minner.

Begrepet kollektive minner kan spores tilbake til mellomkrigstiden da den franske sosiologen Maurice Halbwachs lanserte det som en betegnelse på kollektivt delte representasjoner av fortiden. Halbwachs mente at å minnes er meningsløst uten en sosial sammenheng, og at alle

¹⁹ Høiback 2020: 34

²⁰ Høiback 2020: 35

²¹ Høiback 2020: 97

²² Meld. St. 22 (1999-2000)

²³ Meld. St. 22 (1999-2000): 104

fungerende samfunn krever en form for kontinuitet mellom egen fortid og nåtid. Minnet blir en del av det som former kollektivet og defineres av hva som blir husket og hvordan det blir husket.²⁴ Ifølge Halbwachs var den viktigste funksjonen til det kollektive minnet å skape en form for tilhørighet i kollektivet. Blant annet ved bruk av symboler makte de kollektive minnene fram sentrale verdier i kulturen.

Teoretisk og praktisk berører minnet mange forskjellige områder. Feltet blir i dag omtalt som «minnestudier» eller «kulturelle minnestudier».²⁵ Minnestudiets konsepter både kollektivt og kulturelt minne har fått mye oppmerksomhet i ulike forskningsgrener de siste tiårene. Særlig gjennom representasjoner av ulike historiske hendelser.²⁶ Både fra historiebruksfeltet og fra minnestudier finnes det relevante teoretiske begreper som kan brukes for å svare på hvordan Krigsminnemuseet og Narviksenteret har deltatt i formidlingen av de kollektive minnene om Narvik 1940.

Historiebruk

Fortellinger om en fortidig hendelse brukes på ulike måter og av flere aktører i samfunnet. På mange måter er vi alle historiebrukere gjennom vår forståelse av det som har vært, men også hvor vi stammer fra. Historie som begrep brukes i flere sammenhenger, men som vitenskapelig begrep viser det til studien av fortiden i tråd med de vitenskapelige, akademiske og profesjonsfaglige retningslinjene. Den faglige betydningen av begrepet historie kan vise til både *det som har skjedd*, men også *framstillingen* av hva som har skjedd. Bruken av historie til å tolke, drøfte å problematisere foreliggende historiske kilder gjennom ulike framstillinger, er i vid forstand historiebruk.²⁷ Historiebruk kan analyseres på forskjellige måter ut fra formene og funksjonene den har i samfunnet. Gjennom museet som en aktør i samfunnet skal jeg se på hvordan historiebruken kan være relevant i samspill med kollektivt minne. For å få tak i innholdet i ulike historiske forestillinger, må de endres til skriftlige, muntlige, billedlige eller andre typer kommuniserbare former.²⁸ Fortiden kommer ikke tilbake i den opprinnelige formen, og må gjennom forestillinger og bevissthet stille de spørsmål rettet mot hva som har skjedd og hvorfor. Motivene bak funksjonene til historiebruken vil da også være ulike, og kan deles i ulike kategorier ut ifra hvilket formål historien skal brukes til.

²⁴ Stugu 2016: 26-27

²⁵ Erll 2019: 2

²⁶ Erll 2019: 14

²⁷ Folkenborg 2018: 15

²⁸ Folkenborg 2018: 19

Bruken av historie er ikke direkte avgrenset til en spesifikk institusjon, men viser seg overalt. Det vil fortsatt variere i hvilken grad og hvor synlig historien er i ulike situasjoner, samt hvilke hendelser og tolkninger som blir løftet frem. Mange har prøvd å systematisere dette på forskjellige måter.²⁹ I boken til Ola Svein Stugu *historie i bruk* ser han på ulike tilnærminger rettet mot historiebruk, gjennom forskjellige kategorier som er inspirert av Klas-Göran Karlsson og Friedrich Nietzsche. Kategoriene skiller mellom å bruke historien som et redskap på den ene siden, og til orientering og opplevelse på den andre.³⁰ Gruppene som bruker disse ulike formene, er aktører eller aktørgrupper med ulike motiver. «Ulike brukargrupper kan ha ulike motiv for å ta i bruk eitt og same kulturprodukt med historisk innhold, og produktet kan ha ulik funksjon for ulike individ og grupper».³¹

Innenfor historiebruksfeltet finnes det en rekke ulike institusjoner som er med på å legge til rette for, og formidler forståelsen av historien. Det er her museet er betydelig. Et museum er brukere av faghistorie og viktige formidlere av både kunnskap og forståelse av ulike hendelser til et større publikum. Samtidig har de også et mer mangfoldig formål, med ulike funksjoner enn bare fagformidling, og driver også med mye mer enn bare historie, som for eksempel underholdning og opplevelser.³² Museer formidler bruddstykker av historien, men de fortellingene som kommer frem på et museum bidrar også til å utvikle en bredere forståelse av fortiden. Museets formidlingsvirksomhet bidrar dermed inn i prosessene der kollektive minner skapes.

Kollektivt minne

Kollektivt minne er i seg selv ikke historie, men det bygger på de samme elementene, nemlig fortiden. Innenfor minnestudier finnes det mange teoretiske og metodiske tilnærminger til minnet som studieobjekt. Halbwachs ideer og teorier er fortsatt sentrale og viktige for innholdet i og forståelsen for begrepet kollektivt minne. Ifølge Astrid Erll i boken *Memory in Culture*, forener Halbwachs to grunnleggende, men forskjellige begreper rettet mot kollektivt minne.³³ For det første viser han til kollektivt minne som et rammeverk for individets minne, som opererer innenfor et sosiokulturelt miljø. De individuelle minnene er sosialt dannet, og kan ikke fungere uten eksistensen av et kollektivt minne. Kollektivt og individuelt minne er altså gjensidig avhengig av hverandre. For den andre ser han på kollektivt minne som

²⁹ Stugu 2016: 12

³⁰ Stugu 2016: 15

³¹ Stugu 2016: 13

³² Stugu 2016: 124

³³ Erll 2019

skapelsen av delte versjoner av fortiden, som vises gjennom interaksjon, kommunikasjon, media og institusjoner innenfor små sosiale grupper vel som store kulturelle felleskap.³⁴

Fra kommunikativt til kulturelt minne

Kommunikativt minne blir til gjennom den hverdagslige interaksjonen. Innholdet består av historiske erfaringer, og refererer til et begrenset tidsrom «Begrepet kommunikativt minne viser til en type relasjoner til fortiden som skapes, reguleres og videreføres gjennom direkte, personlig samtale.»³⁵ Det kommunikative minnet videreføres og deles av sosiale grupper, i familier og generasjoner. Det som skjer ettersom at tidsvitnene fra andre verdenskrig gikk bort, er at minnene om fortiden gikk fra å være kommunikative til å bli kulturelle. For å etablere og opprettholde en fortidig hendelse som ligger utenfor disse tidsvitnenes erfaringshorisont, er det nødvendig med andre former for sosiale praksiser som kan opprettholde dette minnet om krigen.³⁶ Et museum er blant annet en slik varig og institusjonell formidler. På et museum stilles gjenstander ut, gjenstander som samfunnet har valgt ut at skal være viktige. Et museum er allment tilgjengelig, noe som betyr at den historien som formidles der vil være med på å skape et felles grunnlag for forståelse og fortolkning av det som samtidig formidles som en *felles* fortid.

Aleida Assmann setter søkelys på det hun kaller *kulturelt minne*. Dette består av et passivt og et aktivt element. Det passive elementet viser til grunnleggende informasjon og kunnskap som bevares i biblioteker, museer og arkiver. Aktivt kulturelt minne referer til det samfunnet bevisst velger å opprettholde som viktige elementer for felles orientering. Innholdet i det aktive minnet blir bevart av spesifikke institusjoner eller praksiser.³⁷ De aktive elementene i det kulturelle minnet, blir synliggjort i det Assmann kaller en *kulturell kanon*.

Whatever has made it into the active cultural memory has passed rigorous processes of selection, which secure for certain artifacts a lasting place in the cultural working memory of a society. This process is called canonization. The word means “sanctification”; to endow texts, persons, artifacts, and monuments with a sanctified status is to set them off from the rest as charged with the highest meaning and value. Elements of the canon are marked by three qualities: selection, value, and duration.³⁸

³⁴ Erll 2019: 15

³⁵ Lenz & Nilssen 2011: 11

³⁶ Lenz & Nilssen 2011: 11

³⁷ Assmann 2006: 11

³⁸ Assmann 2008: 100

Kanoniseringen som Assmann refererer til, viser til strenge seleksjonsprosesser som bidrar til å sikre gjenstander en varig plass i samfunnets aktive kulturelle minne. En slik kanonisering kan også vises på museet. Det som havner på museet representerer utvalgte elementer fra fortiden, noe som samfunnet anser som viktig å ta vare på.

Når en periode fra fortiden ikke lenger er en del av levende menneskers liv, forandrer dette måten man representerer og fortolker ulike prosesser. De kollektive minnene som blir representert gjennom bøker, monumenter eller museer er mye mer stabilt en prosessene som knyttes til menneskelige erfaringer. Både kommunikativt og kulturelt minne kan ha stor betydning for maktforhold, verdispørsmål og selvoppfatninger i et samfunn eller for en sosial gruppe. Hvordan vi velger å identifisere å bearbeide disse utfordringene er forskjellige.³⁹ Når det gjelder felttoget ved Narvik, finnes det ikke flere kommunikative minner, og minnene om krigshendelsene har i lang tid også blitt formidlet av kulturelle institusjoner. Det beste eksempelet er Krigsminnemuseet, som alt fra 1964 tok på seg rollen som formidler av et kulturelt minne om kampene i Narvikområdet. Krigsminnemuseet og Narviksenteret blir dermed aktører som formidler et kulturelt minne om Narvik 1940, og gjennom utstillingene og sin formidlingspraksis er de med på å skape et eller påvirke det kollektive minnet om krigen.

Fortellingen

Siden kulturelle minner skapes gjennom valg og formidling av aktører, vil minnene være i kontinuerlig endring. Kulturelle minner gjenspeiler samfunnets behov. Det kan man se tydelig i måten den patriotiske grunnfortellingen har utviklet seg. Behovet for å definere og fortolke krigsårenes historie var stor etter krigens slutt. Det oppsto en såkalt «konsensushistorie» som var dominert av fortellinger om den borgerlige motstanden, som utelot motsetninger innenfra og konkurranse mellom ulike strømninger av både den sivile og militære motstanden. I en fortolkning av fortellingen, var det en lineær fortelling som omhandlet alle «gode nordmenn» i kampen og i en eller annen form for motstand mot den tyske okkupasjonsmakten, og folk deltok i denne motstandskampen enten, militært, sivilt eller symbolsk.⁴⁰

Denne konsensushistorien om de gode nordmenn i kamp mot det onde okkupasjonsregimet er bygd opp av tekster skrevet over samme mal. Alle er normative og har en klar verdiforankring rettet mot å forsvare den nasjonale selvstendigheten og det demokratiske samfunnet. Det er en

³⁹ Lenz & Nilssen 2011: 12

⁴⁰ Lenz & Nilssen 2011: 20

klar rollefordeling mellom helter, skurker, ære og skam. Heltene befinner seg som regel i motstandsbevegelsen, der kong Haakon blir ansett som det fremste motstandssymbolet.⁴¹ Fortellingene har en åpenbar patriotisk undertone, og prøver å skape et bilde av et sterkt nasjonalt samhold i skarp opposisjon mot okkupantene. Denne fortellingen og måten og fremstille krigen på stod sterkt i den offentlige minnekulturen i etterkrigstiden.⁴² Grunnen til at fortellingen fikk sin hegemoniske posisjon, var blant annet fordi den var veldig tidlig ute, men også fordi den ga mulighet til å samle folket. Den åpnet for å bearbeide de vonde minnene fra okkupasjonen ved å legge mest vekt på motstandskamp. Den dekket kunnskapshulene hos befolkningen etter krigen. Troverdigheten til den patriotiske grunnfortellingen var også stor, noe som var viktig for utviklingen av både individuelle og kollektive minner.⁴³ Ideen om at det har vært en patriotisk grunnfortelling er veletablert i norsk krigs- og okkupasjonshistorie.

Tidligere forskning

Anne Eriksen ga i 1995 ut boken *Det var noe annet under krigen*.⁴⁴ Hun studerte hvordan krigsårenes erfaringer ble bearbeidet av de som opplevde den, og fokuserte på krigen som sentral identitetsbygger for det norske folk. Blant annet beskrev hun hvor sterk den patriotiske grunnfortellingen hadde blitt. Også Susanne Maerz, i sin doktoravhandling fra 2008, studerte okkupasjonshistoriens utvikling og beskrev hvilken betydning dette hadde for norsk identitet. Også hun identifiserte en overordnet og patriotisk fremstilling.⁴⁵ Begrepet patriotisk grunnfortelling er ikke minst videreutviklet av Ola Svein Stugu, som i 2021 ga ut boken *Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne*.⁴⁶ Stugu beskriver grunnfortellingen på følgende måte:

Dei første 25 åra etter krigen dominerte den patriotiske grunnforteljinga dei skriftlege framstillingane av krigen, og det var vanskeleg å finne teikn til at ho ikkje var like dominerande også i den allmenne forståinga av kva som hadde hendt og kva som var viktig å fortelje vidare. Ein god nordmann stadfesta seg sjøl ved å identifisere seg med

⁴¹ Vogt 2021: 9

⁴² Stugu 2021: 39

⁴³ Stugu 2021: 44

⁴⁴ Eriksen 1995: *Det var noe annet under krigen*.

⁴⁵ Maerz 2010: *Okkupasjonstidens lange skygger*.

⁴⁶ Stugu 2021: *Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne*.

denne forteljinga, og den som stilte spørsmål ved grunnforteljinga, stadfesta med sin eigen utanforskap og vart fort stempla som NS-venleg.⁴⁷

Det er også gjort mye arbeid med andre verdenskrig i Nord-Norge. Trond Sæten har skrevet en masteroppgave om hvordan hendelsene i Nord-Norge har blitt fremstilt i norske lærebøker i historiefaget for videregående skole.⁴⁸ Det er også nylig kommet to doktorgradsavhandlinger som tar for seg Narvik som tema. Den første skrevet av Joakim Aalmen Markussen som tar for seg kampene ved Narvik og tvangsevakueringen av Finnmark. Her kommer han inn på hvordan den nordnorske krigshistorien har blitt iscenesatt og formidlet, men også hvorfor de nordnorske fortellingene har blitt så kritiske som de har blitt.⁴⁹ Den andre er skrevet av Kurt Henrik Dalmo og er en militærhistorisk studie av felttoget ved Narvik.⁵⁰

På museumsfronten er det noen oppgaver som har gjort seg aktuelle. Tina Ølberg skrev i 2009 en masteroppgave der hun analyserte fortellinger og formidling av Holocaust på HL-senteret.⁵¹ Jon Kaare Olsen skrev en oppgave om Quisling-utstillingen på Telemark museet i 2013.⁵² Han fokuserte på museets forutsetninger for å utvikle historiebevistheten til ungdommen. Med inspirasjon fra denne oppgaven, skrev Morten Aanestad i 2014 en masteroppgave der han analyserte fire norske museers krigshistoriske utstillinger.⁵³

Politiske krefter har også bidratt til å bryte med den tradisjonelle formidlingen av museumsvirksomheten. Blant annet gjennom prosjektet «BUDD», oppfordrer kulturrådet at museer skal ta for seg de «vanskelige og marginaliserte historiene, tørre å stille spørsmål, ta standpunkt, invitere til debatt og «utøve en problemorientert samfunnskritisk funksjon».⁵⁴ Dette er noe som har påvirket utstillinger med krigshistorisk bakgrunn, blant annet hos Narviksenteret.

Kilder

Den ovenfor nevnte litteraturen gir viktig kunnskap om de ulike deler av prosessene som har bidratt til å endre de kollektive/kulturelle minnene om krigs- og okkupasjonstiden i Norge.

⁴⁷ Stugu 2021: 49

⁴⁸ Sæten 2009: 11

⁴⁹ Markussen 2020: 8

⁵⁰ Dalmo 2021: 5

⁵¹ Ølberg 2009

⁵² Olsen 2013

⁵³ Aanestad 2014

⁵⁴ Kulturrådet 2006

Ettersom jeg undersøker Krigsminnemuseet og Narviksenterets konkrete rolle i disse prosessene, vil min studie bygge på mye, og variert materiale. Gjennom databasen Oria og UiT's universitetsbibliotek har jeg undersøkt digitale kilder som for eksempel aviser og annen relevant litteratur. Kapitlene som dekker Krigsminnemuseet, legger stor vekt på boken skrevet av Joakim Arnøy i 2014. Boken har tittelen *Fredsbygging gjennom kunnskap om krig*, og skildrer organisasjonsutviklingen og historien fra Krigsminnemuseet til opprettelsen av Narviksenteret.⁵⁵ Også ved bruk av nasjonalbibliotekets digitale arkiv har jeg funnet fram til avismateriale som kan belyse minnemarkeringer i Narvik etter krigen, og andre ting knyttet til både opprettelsen og utviklingen av Krigsminnemuseet. Det har ikke latt seg gjøre å oppdrive arkiv materialet fra Krigsminnemuseet. Jeg har fått bekreftet av Narviksenteret, som har ansvaret for dette materialet, at mye gikk tapt når museet flyttet til nye lokaler i 2016. Noe materiale fra Krigsminnemuseet har jeg likevel fått tilgang til fra Narviksenteret. Narviksenteret har vært til stor hjelp gjennom hele skriveprosessen, og har gitt meg tilgang til deler av informasjonen som de har tilgjengelig. Jeg har fått tilsendt bilder som brukes i delen om utstillingene på begge museene, og godkjenning til å bruke materiale hentet fra hjemmesiden deres. Den største utfordringen har vært å hente ut relevant informasjon fra de ulike planene og årsberetningene som Narviksenteret har på sin hjemmeside. Nesten ingen av dokumentene går i dybden av virksomhetens fremstilling av krigen i Narvik. Analysene, vurderingene og konklusjonene av hvordan overgangen til Narviksenteret har påvirket det kollektive minnet, er basert på den litteraturen og kildematerialet som har vært tilgjengelig, og er utelukkende mine egne.

Avhandlingens oppbygging

Denne oppgaven er kronologisk strukturert i fem kapitler. Hvert kapittel dekker ulike faser i museenes historie. I denne delen av oppgaven, kapittel én, har jeg skissert forskjellige teoretiske begreper og perspektiver som er egnet for å svare på problemstillingen. Det neste kapitlet markerer starten på den kronologiske undersøkelsen, med Krigsminnemuseet i søkelyset. Kapitlet vil se på bakgrunnen for krigen i Narvik, men hoveddelen av kapitlet ligger på opprettelsen av museet, og Krigsminnemuseet som produsent av et kollektivt minne.

Det tredje kapitlet ser nærmere på hva som skjedde da betingelsene endret seg i årene mellom 1990 og 2010. Mot slutten av denne perioden smeltet Krigsminnemuseet sammen med Nord-

⁵⁵ Arnøy 2014

Norsk Fredssenter, en organisasjon som ble opprettet i 1990. Kapitlet tar også for seg endringene i forskningen på krigs- og okkupasjonshistorien, spesielt fra 1990-tallet. I kapittel fire vil søkelyset ligge på Narviksenterets utvikling. Med nye lokaler, ny formålsparagraf og nye ambisjoner undersøker kapitlet Narviksenterets ansvar som samfunns- og minneaktør. I det avsluttende kapittel fem vil det være en oppsummering av hovedlinjene i denne studien og en konklusjon.

Kapittel 2. Røde Kors Krigsminnemuseum

Kampene i Narvikområdet i 1940 hadde gjort sterke inntrykk, både lokalt, regionalt og nasjonalt. Gjennom ulike minnemarkeringer og avdukinger av monumenter etter krigen, startet arbeidet med å fremstille fortellingen om det som hadde skjedd under krigen. Andre verdenskrig som hendelse ble et sted der personlige og lokale historier møtte hverandre på en annen måte enn før, og behovet for å samle historien og fortellingene om hendelsene under krigen ble større. Etter krigens slutt ble mange militær- og krigsmuseer opprettet i Norge. Museet ble som en egen form for monument som ønsket å vise frem forskjellige uttrykk fra krigen. Både krigsmonumentene, minnemarkeringene og museene opprettet etter krigen, fikk en rolle knyttet til arbeidet med sorg og forsoning for å belyse krigens handlinger og samle kollektive erfaringer.

I dette kapitlet vil jeg starte med den kronologiske undersøkelsen av Krigsminnemuseet. Kapitlet vil ta for seg en introduksjon av krigen i Narvik, for å se hvordan dette dannet bakgrunnen for minnene som senere skulle få plass på Krigsminnemuseet. Monumenter og minnemarkeringer rett etter krigen og før opprettelsen av Krigsminnemuseet vil bli særlig belyst. Hoveddelen av kapitlet vil ligge på opprettelsen av Krigsminnemuseet, og ikke minst hvilken fortelling som ble tatt opp og formidlet i museet.

Narvik 1940

Utbruddet av andre verdenskrig markeres av at vestmaktene erklærte krig mot Tyskland september 1939. På det tidspunktet valgte Norge og andre nordiske stater å erklære seg for nøytrale. Nøytraliteten ble likevel satt under kraftig press av både Storbritannia og Tyskland, ettersom begge partene hadde interesse av å fortsette handelsvirksomheten med Norge.⁵⁶ Tyskerne hadde omfattende og store invasjonplaner for Norge, og Narvik ble sentral ettersom byen var utskipingshavn for jernmalmen som ble fraktet med tog fra gruvene i Kiruna-området i Sverige. Våpenindustrien i Tyskland var avhengig av malm grunnet den militære opprustningen. Vinterhalvåret i Narvik var preget av en såkalt isfri havn. Byen ble derfor av strategisk betydning for tyskerne. Ettersom tyskerne var så opptatt med å sikre den svenske jernmalmen, ble det viktig for de allierte å hindre planene deres.⁵⁷

⁵⁶ Arnøy 2014: 13

⁵⁷ Grimnes 2018: 25

Britene og franskmennene så også verdien av malmhavnen i Narvik, men hadde et annet motiv. Et element i planene for byen, ble koblet til ønsket om å hjelpe Finland i vinterkrigen mot Sovjetunionen. De ville landsette tropper i Narvik, og videre jobbe seg østover til Sverige og Finland. Denne planen gjorde det mulig å dekke over deres ambisjoner om å okkupere malm-feltene i Sverige og jernbanen til Narvik.⁵⁸ Norge protesterte når den britiske marinen ville gjennomføre planen om gjennommarsj for sine tropper til Finland, ettersom det ville medføre krenkelse av Norges nøytralitet. Britene la ikke skjul på at de var misfornøyde med denne nøytraliteten, og mente at tyskerne hadde alt for store fordeler av den. De mente norsk sjøterritorium fungerte som et smutthull for tyske skip og krigsskip ettersom at de kunne frakte malmen fra havnen i Narvik og videre sørover, så lenge de respekterte folkerettens regler om nøytralitet.⁵⁹

Dagene før 9. april 1940, når de tyske styrkene overfalt Norge, trappet britene opp nærværet sitt langs norskekysten, og minela sjøveien fra Hustadvika og nordover til Bodø. Ettersom britene krenket den norske nøytraliteten med mineleggingen, var norske beslutningstakere usikker på hvordan de skulle forholde seg til situasjonen, men endte med at de ikke mobiliserte.⁶⁰ Dagen etterpå ble Narvik okkupert av tyskerne etter det overaskende overfallet på Norge den 9. april 1940, noe som hverken den norske regjeringen, militæret eller det norske folk var forberedt på.

Narvik er en karakteristisk by når man snakker om andre verdenskrig i Norge.

Krigshendelsene i og rundt byen i 1940 er kjent både nasjonalt og internasjonalt.

Kamphandlingene varte rundt to måneder og var både vanskelige og intense.⁶¹ Felttøget ved Narvik utviklet seg på en helt annen måte enn ellers i landet, og Narvik ble ikke erobret uten kamp. Tyske jagere var i front mot panserskipene Eidsvold og Norge, som var plassert ved innløpet til Narvik byen. De gamle panserskipene ble senket natt til 9. april, men forsøket har blitt fremhevet av regjeringen, kongen og forsvaret i årene etter andre verdenskrig, fordi de tok opp kampen tross dårlige odds. Tyskerne ble raskt avskåret ettersom den britiske marinen hadde umuliggjort forsyninger til sjøs den 10. og 13. april. Dermed ble den tyske styrken innestengt i Ofotfjorden og forsyningslinjene ble lange. Det gjorde det mulig for norske styrker å organisere et angrep. Fra slutten av april deltok både norske, britiske, franske og polske tropper i kampene for å drive tyskerne ut av byen. Den allierte hjelpen førte til slutt til

⁵⁸ Grimnes 2018: 13

⁵⁹ Grimnes 2018: 25

⁶⁰ Arnøy 2014: 13

⁶¹ Aas 2010: 77

at byen ble gjenerobret fra tyskerne for en kort periode før de allierte evakuerte Nord-Norge på grunn av Tysklands angrep mot Frankrike.⁶²

Den uventede beskjeden om tilbaketrekning var skuffende for de norske soldatene, som følte seg snytt for seieren som var så nær. Regjeringen håpet en stund at det skulle være mulig å komme til en ordning med tyskerne om en demarkasjonslinje i Nord-Norge, slik at en del av Norge fortsatt kunne være fri. Kronprins Olav tilbød seg å være igjen i Norge, men regjeringen frarådet dette, og det endte med at Kongen, Kronprinsen og regjeringen fulgte med britene over Nordsjøen for å fortsette kampene fra eksil. 8. juni dro de siste allierte troppene fra Nord-Norge, og samme dag rykket tyskerne inn i Narviks ruiner. 10. juni kapitulerte de norske styrkene i Nord-Norge, og hele fastlands- Norge var nå under tysk okkupasjon.⁶³

Historien bak Røde Kors Krigsmuseum

Videreføringen av fortellingen om krigshendelsene under andre verdenskrig ble viktig for å samle det Norske felleskapet etter krigen. Gjennom ulike markeringer av årstider, spesielt fem- og tiårsjubileer for de ulike begivenhetene, har fortellinger og kunnskap om krigen blitt videreført slik at samfunnet kan minnes sin historie, ved å fremkalle viktige elementer av den på nytt. Gjennom de ulike ritualene som minnemarkeringene representerte, ble det både direkte og indirekte uttrykt at samfunnet så det som viktig å videreføre og opprettholde kunnskap om krigshendelsene i Narvik. Spesielt ble verdier som demokrati og forsvarsvilje fremhevet med historiske eksempler fra kamphandlingene.⁶⁴ Disse seremoniene, og innholdet i dem, gir en viktig indikasjon på hva som fikk oppmerksomhet – hva som ble toneangivende for det kollektive minnet.

Gjennom hele etterkrigstiden har det blitt avholdt en rekke markeringer og seremonier. De fysiske samlingspunktene for et minnearrangement er ofte rette mot en bauta eller et annet monument. Under markeringene kan det bestå av blant annet avduking av et nytt minnesmerke som viser til en betydning av krigshendelsene, i tillegg til at det blir tradisjonsskapende. Også i Narvik har forskjellige bauter og minnesmerker blitt avduket og innviet etter krigen, og det planlegges stadig nye. Blant annet under Narvik-dagen i 1946 ble

⁶² Kristiansen 2015

⁶³ Nøkleby 1989: 134-135

⁶⁴ Eriksen 1995: 120

det reist en minnestein på Orneshaugen, der franske og norske tropper ble landsatt under befrielsen av Narvik i 1940.⁶⁵ Ordføreren i Narvik på dette tidspunktet, Alfred Nilsen mottok bautaen, og sa følgende i sin tale som en takk til de allierte:

På Narvik bys vegne takker jeg for dette synlige bevis om en av de aller gledeligste begivenheter i vår lille bys korte, men begivenhetsrike historie. Da vår by i fjor vår for annen gang og endelig ble befridd for nazismens jernhel, kunne det heldigvis skje i fredelige former. Dere har kjempet verden fri der ute. Derfor vil Narviks første befrielse, det som skjedde i dag her på dette sted for 6 år siden komme til å stå for oss Narvikfolk som det største som hendte vår by i denne krigen. Og vår takknemlighet for friheten og freden vil for oss alltid rettes mot dem som deltok her. Og først og fremst vil vi komme til å rette denne takken til dem som ofret alt for vår by, de falne. Deres innsats ville aldri ha blitt glemt i denne byen selv uten dette minnesmerke. I hver eneste Narvikborgers hjerte reiste heltene selv et minnesmerke. Men for de kommende slekter i denne by og for alle dem som gjennom tidene besøker oss skal dette synlige minne om de heltegjerninger som ble øvet her den 28. mai 1940 stå og lyse. Og vi lover at merket skal bli holdt høyt og i ære. I kraft av vår kultur og den sterke frihetstrang vi har felles med dem som kjempet her for seks år siden, lover vi at intet skal få besudle dette merke. Høyt og fritt som et seilmerke skal det stå her og lede seilasen for oss i den fortsatte kampen for friheten og folkelykken.⁶⁶

Ordførerens tale bar tydelige preg av takknemlighet overfor de allierte og den innsats de hadde utvist for å komme Norge til unnsetning. Minnemarkeringer må av praktiske hensyn forholde seg ganske strengt til enkelte utvalgte hendelser. Det er ikke rom for eller mulighet til å minnes «alt» som skjedde under seremonielle høytideligheter. Under jubileene og markeringene blir ulike elementer vektlagt. De kan fokusere på minnene om de falne og deres ofre, eller gjennom ulike parader og tog, med militære avdelinger og veteraner i sentrum. Avisreportasjene fra disse markeringene gir et sjeldent innblikk i hva som ble vektlagt, og det finnes flere eksempler på at veteranenes egne skildringer fikk oppmerksomhet.⁶⁷ I de offisielle talene var tonen en annen. Der ble oppmerksomheten oftest viet til de allierte. Et godt eksempel på dette er nettopp talen til ordføreren i Narvik nevnt ovenfor.

⁶⁵ Fremover 3. mai 1946: 2

⁶⁶ Fremover 29. mai 1946: 2

⁶⁷ Eriksen 1995: 126

Minnemarkeringer i Narvik etter krigen

Etter andre verdenskrig startet det symbolske arbeidet med å bearbeide fortellingen om felttoget ved Narvik. Etter kapitulasjonen i mai 1945 startet planleggingen av de første seremoniene til minne om krigen. Utover sommeren 1945 og de følgende årene fortsatte de med manifestasjoner og monument-avdukinger i forbindelse med de ulike hendelsene.⁶⁸ De første seremoniene etter krigen skjedde hovedsakelig på Narvik gravlund og andre gravlunder i området. Dette fordi det var rett etter krigen, og det manglet minnesmerker i området. Viktige datoer med tanke på minnemarkeringer i Narvik, var blant annet 9. april når krigen brøt ut i Narvik, og 28. mai når byen ble gjenerobret. I forbindelse med feiringen av Narvikdagen i 1946, ble også minnet over gjenerobringen av byen den 28.mai 1940 satt søkelys på. På fransk initiativ tok feiringen for seg en avduking av et fransk minnesmerke over tapte soldater, utdeling av et fransk krigskors og en militærparade med polske, franske og britiske soldater i spissen.⁶⁹ Lokalavisen i Narvik, *Fremover*, ga et tydelig inntrykk av denne høytidelige begivenheten i et avisutdrag fra 24.5.1946:

Når det er snakk om krigen i 1940, så er det Narvik en hovedsakelig tenker på, da det var i Narvik-avsnittet de vesentligste kamper foregikk. Og det var også Narvik som var den plass i Norge hvor en kunne peke på en virkelig seier over tyskerne. Gjenerobringen av Narvik, som skjedde med norsk, fransk og engelsk hjelp, den 28 mai, var en begivenhet som ble kunngjort over alt i verden. Narvik fikk mer enn noensinde internasjonelt ry. For det norske folk var det et lyspunkt som ga oss håp om «at det går å beseire nazismen.» Narvik vil atter i noen dager stå i brennpunkt for begivenhetene ved de store arrangementer som vi nedenfor gir et utdrag av programmet for. I 4 dager vil veteranene fra 1940 atter besette byen – og vi håper gleden også denne gang blir stor, ved å se befrierne igjen.⁷⁰

Sitatet er et illustrerende eksempel på stoltheten over å være åsted for en så høytidelig begivenhet. Det var tydelig at gjenerobringen og de alliertes innsats utgjorde en sentral komponent i fortellingen på dette tidspunktet om det som hadde skjedd seks år tidligere. Arrangementet ble ansett som stor og høytidelig, og var primært rettet til minne om gjenerobringen av byen og den allierte innsatsen under felttoget ved Narvik. Det tydeliggjør

⁶⁸ Ytreberg 1954: 393

⁶⁹ Aas 2010: 79

⁷⁰ Fremover 24. mai 1946: 1

også at Narvik ble tidlig fremstilt som et symbol på at det var mulig å ta opp kampen med tyskerne.

Fram til ca. 1956 kom det opp 13 krigsminnesmerker i Narvik kommune, og de neste 40 årene kom det bare opp fem nye minnesmerker ifølge Steinar Aas i *Flerstemte minner*.⁷¹ Det var fortsatt ulike markeringer rettet mot runde dager for kampene som tok sted i 1940 og frigjøringen i 1945.⁷² Aas sier også at etter hvert som krigsminnesmerkene kom opp i byen, førte også dette til at byen fikk en ny posisjon i det minnepolitiske perspektivet til flere nasjoner. Minnemarkeringene kunne sees på som politiske ytringer, og skulle skape historiske fortellinger om krigen i Narvik. I seg selv vil seremoniene og avdukingene av minnesmerkene, utvikle og skape en sammenheng som et symbol for de overlevende. I senere tid ble spørsmålet rettet mot hvilke minneagenter som sto bak opprettelsen av disse minnesmerkene.⁷³ Senkingen av krigsskipene Eidsvold og Norge hadde hatt en sterk symbolverdi for Narvik i okkupasjonstiden. I 1953 ble det avduket et monument til minne om de falne fra Norge og Eidsvold. Ifølge Aas var markeringen preget av «eit mantra der det gjaldt å ikkje gløkke 9. april 1940», og ikke bare fordi det var mange som omkom, men også av forsvarspolitiske grunner.⁷⁴ Minnesmerket var altså en klar påminnelse om å være klare til å forsvare seg.⁷⁵

Perioden mellom 1945 og fram til rundt 1960 kan oppsummeres med to viktige elementer som kjennetegnet fortellingen om Narvik 1940. Det ene var at Narvik ble fremstilt som et kjennetegn eller et symbol for den norske motstandsviljen. De viste at det var mulig å ta opp kampen med tyskerne, og at de kunne beseire dem. Det andre kjennetegnet i denne perioden var vektleggingen av de alliertes innsats.⁷⁶ De alliertes innsats for å ta opp kampen med tyskerne resulterte i at Narvik ble gjenerobret, noe som også fremheves som en stor symbolsk betydning i den lokale avisen *Fremover* som nevnt tidligere. Dette ble hovedsakelig rammeverket og hovedtrekkene for hvordan felttoget ved Narvik ble fremstilt de første årene etter krigen av både lokale, nasjonale og internasjonale aktører. Dette viste seg også gjennom de ulike minnemarkeringene i byen. Narvik ønsket å markere, feire og minnes det som hadde

⁷¹ Aas 2010: 88

⁷² Aas 2010: 88

⁷³ Aas 2010: 80

⁷⁴ Aas 2010: 83

⁷⁵ Aas 2010: 83

⁷⁶ Markussen 2020: 73

skjedd i og rundt byen, samtidig som de ville fremstille det som en verdenshistorisk begivenhet.⁷⁷

Opprettelsen av Røde Kors Krigsminnemuseum

Planen bak etableringen av Krigsminnemuseet i Narvik startet allerede i 1961. Det ble avholdt et møte av Norges Røde Kors der målet var å fremme nye initiativer for distriktene, og Nordland var en av disse. Distriktsformann for Nordland Røde Kors Karen Borch-Johnsen, som også holdt til i Narvik, fremmet forslag der ønsket var å trekke turister til byen. Allerede her kom forslaget om å etablere et krigsmuseum med Røde Kors idealer og prinsipper i bakgrunnen. Behovet for å samle Narviks krigshistorie i et museum var stort, og ville samtidig fungere som et kunnskapssenter for den yngre generasjonen som ikke hadde opplevd krigen selv.⁷⁸

I mars 1962 fikk Nordland Røde Kors og Karen-Borch Johnsen leie lokale under Torghalltrappen på torget i Narvik sentrum. Lokalet var på ca. 120 kvadratmeter-, og de kunne starte med arbeid, planlegging og etableringen av museet. Opprinnelig var målet å åpne museet samme året, men ettersom at de måtte skaffe gjenstander til utstillingene ble dette vanskelig å gjennomføre.⁷⁹ Nærmere sommeren 1963 var arbeidet med utstillinger og annet materiell enda under oppbygging. Det var blant annet utfordringer knyttet til lokalet og ulike installasjoner som gjorde det vanskelig å åpne museet også dette året.⁸⁰

Gjennom gode illustrasjoner og utstillinger ville museet få frem krigen i Narvik på en slik måte at det kunne fungere som en spennende attraksjon samtidig som de besøkende fikk et godt innblikk i de ulike hendelsene som skjedde. Utstillingen skulle dekke hendelser både under felttoget og okkupasjonstiden. Blant annet ble uniformer fra krigen forespurrt fra de landene som var involvert og sentral under krigen i Narvik.⁸¹ Det skulle stilles ut dukker med disse uniformene, og soldatene skulle være sentrale. Innredningsarbeidet fortsatte utover i 1963, og museet fastsatte en åpningsdato 12. mars 1964, samtidig som den viktige kulturfestivalen Vinterfestuka i Narvik. Festivalen feirer byens opphav, og byggingen av Ofotbanen der jernmalmen fra Kiruna blir fraktet.

⁷⁷ Markussen 2020: 80

⁷⁸ Arnøy 2014: 29

⁷⁹ Arnøy 2014: 30

⁸⁰ Arnøy 2014: 31

⁸¹ Arnøy 2014: 32

Motstandsmann, flyktning og ordfører i Narvik i 1940 Theodor Broch sa ved åpningen av Krigsminnemuseet 12. mars 1964 at «Vi skal ikke dyrke minnene, men heller ikke glemme dem». Hendelsene han refererte til var de som utspilte seg mellom 9. april og 28 mai 1940, som også blir ansett som felttoget ved Narvik. Han ville trekke frem betydningen av å bevare minnet om fortiden, kjenne til det onde som hadde utspilt seg, og finne fram til det gode i framtiden.⁸² Også Karen Borch-Johnsen understreket betydningen museet hadde for å bidra til at minnet om krigen i Narvik ble formidlet til de som levde på dette tidspunktet, og til de neste generasjonene. Som en holdningsbærer for samfunnet ville hun få frem at museet kunne bidra til at ungdommen kunne få se hva krigen virkelig betydde. Deretter ble museet erklært åpnet.⁸³

Generelt om driften de første årene

Krigsminnemuseet ble raskt Narviks mest besøkte turistattraksjon, og levde opp til målsetningen om at krigen ikke skal glemmes, og at de unge skulle forstå hva som hadde skjedd. Interessen for museet var stor både internasjonalt, nasjonalt og lokalt. For museets fem første år i drift, ble det registrert ca. 100 000 besøkende.⁸⁴ Innsamling og sikring av ulike krigsminner hadde foregått helt siden krigen endte i 1945, både av privatpersoner og offentlige virksomheter. Utstillingen på Krigsminnemuseet ble formet av disse gjenstandene, og var stadig under utvikling. Nye gjenstander og effekter fra krigens dager ble overlevert til museet også etter åpningen.⁸⁵ Ettersom det var begrensede arealer i de lokalene de holdt til på rundt 1970-tallet, var det ikke mulighet til å utvide utstillingene med nye gjenstander.

Vinteren 1979/80 fikk museet mulighet til å flytte til større lokaler i den sørlige delen av Torghalen i Narvik.⁸⁶ 27. mai 1980, dagen før byen skulle feire 40-årsdagen for den allierte frigjøringen av byen, åpnet museet i sine nye lokaler på 480 kvadratmeter. Utviklingen fortsatte i positiv retning, med økende besøkstall og enda flere utstillingsgjenstander som kunne brukes. Gjenstandene ble deretter utstilt og har vært viktig for Krigsminnemuseet ettersom man ville finne ut mest mulig om historien rundt både gjenstanden og krigen generelt.⁸⁷ Det har alltid vært viktig for museet å avklare forholdene rundt de gjenstandene som utgjør utstillingene de har, og fremstillingsmåten baserte seg på å være så nær som mulig autentisk. Stadig nye funn gjorde at det igjen ble behov for mer plass. I 1983 utvidet museet

⁸² Fremover 13. mars 1964: 1

⁸³ Arnøy 2014: 39

⁸⁴ Arnøy 2014: 41

⁸⁵ Arnøy 2014: 42

⁸⁶ Arnøy 2014: 44

⁸⁷ Arnøy 2014: 47

med en ny avdeling der særlig panserskipet Norge fikk oppmerksomhet. Krigsminnemuseet ble ansett som en viktig kultur-institusjon i Narvik, og ble benyttet av både skoleklasser, turister og historikere på denne tiden.⁸⁸

I 1985 tok museet seg ett steg videre, da de søkte om å bli et halvoffentlig museum. Tanken bak dette var å sikre best mulig vilkår for å kunne innlemmes i den totale museumsstrukturen for Nordland, og samtidig få offentlig pengestøtte. Alt arbeidet som var gjort tidligere på museet, fra etableringen til driften, var privat finansiert og gjort på dugnad. Ingen var lønnet for arbeidet, og ingen kompensasjoner ble utbetalt. De som arbeidet på museet oppdaget relativt raskt at en slik virksomhet ikke kunne drives utelukkende på frivillig basis. I 1986 ble søknaden godkjent, og Krigsminnemuseet fikk driftstøtte fra det offentlige.⁸⁹ Under denne prosessen ble også formålsparagrafen til Krigsminnemuseet utformet:

*«Museets formål er ved innsamling, bearbeidelse, og utstilling av materiale av enhver art, primært å spre kunnskap om krigen 1940-45 med særlig vekt på Nord-Norge. Og gjennom sin virksomhet å vise etterslekten hvilke lidelser krig påfører sivilbefolkningen, og hvilken innsats Røde Kors gjør for å lindre krigens lidelser».*⁹⁰

Utover denne formålsparagrafen fra 1985 vites det ikke om Krigsminnemuseet fra 1964 opererte med en konkret formålsparagraf. Narviksenteret har i alle fall ikke en slik i sine arkiver. Siden museet ble drevet av frivillige ildsjeler var det trolig ikke noen konkrete formål utover det Karen Borch Johnsen hadde uttalt ved åpningen av museet i 1964.

Selv om Krigsminnemuseet fra 1986 fikk bevilgninger fra offentlig hold, har økonomi vært et sentralt spørsmål siden opprettelsen av museet. Med veldig varierende inntekter hadde museet stadig problemer med å få det til å gå rundt. Museet var fortsatt i vekst etter 1986, men det viste seg at de var avhengig av profesjonalisering av driften i alle ledd av museet for å kunne utvikle seg.⁹¹ I seg selv var interessen for krigen generelt og kampene ved Narvik spesielt enda stor fram til 1990-tallet.

⁸⁸ Arnøy 2014: 48

⁸⁹ Arnøy 2014: 49

⁹⁰ Arnøy 2014: 49

⁹¹ Arnøy 2014: 54

På tur i utstillingen

Krigsminnemuseet hadde fra opprettelsen av museet i 1964 store mengder med gjenstander de hadde mulighet til å stille ut. Det kom stadig nye oppdagelser og undersøkelser i områder av krigen som gjorde det mulig for museet å få inn gjenstander fra krigen i Narvik området.

Behovet for utstillingsareal var alltid til stede ettersom mengden av gjenstander var stor, men de prøvde alltid å få mest mulig ut av den plassen som var tilgjengelig.⁹² Et krigsmuseum i seg selv vil ha mye historie, det vil bestå av ulike aspekter av krigen, både vonde, imponerende og triste. Det har blitt nødvendig med bilder, videoer og annen informasjon som kan støtte opp utstillingsgjenstandens historie, rolle og kontekst.⁹³

Bilder fra opprettelsen av museet i gamle lokaler i 1964 har ikke vært mulig å oppdrive, men for å få et innblikk av museet på dette tidspunktet, beskrives utstillingen av lokalavisen *Fremover* som «et klassisk se-på museum med litt panserskipdeler, noen medaljer, en del våpen og uniformer».⁹⁴ Mange av gjenstandene illustrert på bildene under er derimot brukt i tidligere utstillinger, og kan fortelle noe om hvilken fortelling Krigsminnemuseet ville formidle. Museets utstilling er omfattende og utfordrende å kategorisere. Jeg velger å ta et generelt overblikk av museets utstillinger, og tar utgangspunkt i noen utvalgte bilder fra museets siste fase og før opprettelsen av Narviksenteret.

Det første de besøkende ble møtt av utenfor Krigsminnemuseet, både i gamle lokaler ved Nordre Torghalltrapp og i nye lokaler fra 1980, var det tre meter høye Ankeret fra panserskipet Norge. Selve Ankeret var ansett som symbolet til Krigsminnemuseet, og er illustrerende for det som skjedde 9. April 1940 når panserskipene sto i spissen for å forsvare Narvik mot det tyske angrepet.⁹⁵ Når de besøkende kom inn i museet, ble de møtt av en tavle på sin høyre side.

Foto: Kalle Punsvik.

Tavlen ga et overblikk over Operasjon Weserübung, det tyske angrepet på Norge og Narvik 9. april 1940. En sjømine og en torpedo brukt i angrepet, illustrerer tyngden og alvorret med krigen som kom til byen og landet. Invasjonen ble videre beskrevet opp trappen til andre

⁹² Arnøy 2014: 57

⁹³ Arnøy 2014: 81

⁹⁴ Fremover 11. desember 2021: 5

⁹⁵ Arnøy 2014: 42

etasje. Her fikk de besøkende et bredere innblikk i invasjonen og krigsdagene fram til okkupasjonen gjennom bilder og kart.

På sin venstre side av hovedinngangen fikk de besøkende innblikk i et tredimensjonalt plastisk situasjonskart. Kartet illustrerte landskapet over hvor kampene foregikk i Narvik-området, og inneholdt innlagte lyspunkter på steder av sentral betydning, som kunne tennes ved et trykk av en knapp. Dette kartet var en fast del av Krigsmuseets utstillinger siden oppstarten i 1964.⁹⁶ Ved siden av kartet vises en ny tavle med bilder og informasjon om frigjøringen i 1945. Innerst i museet var nøytralitetsvakten 1940 representert gjennom panserskipet «Norge» ved bruk av bilder og gjenstander hentet fra båten. De besøkende kunne gå videre inn til et nytt rom på sin venstre side. Her inne fortsetter utstillingen om frigjøringen, samtidig som slagskipet Tirpitz, og den militære motstandsorganisasjonen Milorg fikk sin plass i fortellingen. I denne delen hadde de også en garasje med ulike kjøretøy, tyngre våpen og ammunisjon som de besøkende kunne ta og føle på.

Foto: Kalle Punsvik.

I andre etasje av museet fikk de besøkende en god blanding av utstillinger. Utstillingene «Dagliglivet under krigen» inkluderte rasjoneringsmerker, krigspenger, plakater og opprop. En annen utstilling «Propagandakrigen», forsøkte ved bruk av bilder, avisutklipp og verveplakater med propaganda, å skildre sivilbefolkningens hverdag og hva folk ble utsatt for under krigen. Også en minneutstilling med navn på alle falne til sjøs og på land var illustrert i denne seksjonen.⁹⁷

Foto: Kalle Punsvik.

⁹⁶ Arnøy 2014: 31

⁹⁷ Arnøy 2014: 58

I samme etasje kunne de besøkende se på en utstilling som kastet lys over sovjetrussiske og jugoslaviske fange- og utryddelsesleirer i området. Denne utstillingen besto av bilder fra de ulike leirene, samt gjenstander som lokale personer hadde byttet til seg fra de returnerende sovjetrussiske fangene etter krigens slutt.⁹⁸

I museet hadde de også en egen utstilling som fokuserte på den omfattende fjell-krigen som utspilte seg fra Gratangen til Bjørnfjell. Utstillingen bestod av bilder, tegninger, kart, samt utdrag fra krigsdagbøker ført av norske og tyske soldater mens kamphandlingene pågikk i fjelltoppene nord for Narvik. Utstillingen fortalte om kamphandlingene fra individers perspektiver.⁹⁹ Dagbok-notatene hadde framstillinger fra både norske og tyske soldater, og ble satt opp mot hverandre slik at krigen kunne bli sett gjennom begge parters øyne. Skildringer av mørke kvelder, nattekulde og våte klær, gjorde at publikum kunne få autentisk følelse av krigen. I utstillingen inngikk også flymodeller fra begge parters flyvåpen, samt våpen som var i bruk på tysk og norsk side. Museumsbestyrer Nils Ryeng sa på dette tidspunktet at «vi mener også at museet nå byr på en materiell- [presentasjon] for Narvik-avsnittet som er så representativ og nær komplett som bare mulig».¹⁰⁰

Foto: Kalle Punsvik

Generelle inntrykk av utstillingene

På bildene på de foregående sidene ser man at museets utstillinger var satt sammen av en kombinasjon av mengder med tekst, ofte innrammet og hengt på vegger eller i monter sammen med bilder eller andre artikler. Disse supplerte grunnmuren til utstillingene, som var våpen, kjøretøy, soldater ikledd militære uniformer, tegninger, og kart. Utfra bildene er utstillingene tilfredsstillende lyssatt, men enkelte deler, som for eksempel fangeleiren oppleves mørkere slik at publikum kan få en følelse av de mørke sidene ved krigen. Bestyrer Nils Ryeng uttalte at de som «besøker museet kan lære litt om dårskapen bak en krig. Utstillingen er ikke til for å heroisere krigen, men fortelle om dens dumheter».¹⁰¹ For å gjøre

⁹⁸ Arnøy 2014: 54

⁹⁹ Arnøy 2014: 57

¹⁰⁰ Fremover 13. juli 1988: 5

¹⁰¹ Fremover 13. juli 1993: 10

dette ble det viktig for museet å knytte disse utstilte materielle gjenstandene så reelt som mulig til historien.¹⁰²

Røde Kors Krigsminnemuseum som produsent av kollektivt minne

I Narvik var det soldater fra flere deler av Europa som deltok i krigshandlingene, noe som har vært med å prege de kollektive minnene om krigen i ettertiden. På generell basis kan Krigsminnemuseet fungere som en åpning for historisk forståelse eller som en universell følelsesmessig reaksjon som bringer fortiden nærmere samtiden. Etter hvert som det kommunikative minnet om andre verdenskrig bleknet og tidsvitner fra andre verdenskrig gikk bort, ble Krigsminnemuseet et stadig viktigere medium for å koble de fortidige krigshendelsene til samtiden.¹⁰³ Dette er det Aleida Assmann betegner som kulturelt minne, nemlig at «cultural memory creates a framework for communication across the abyss of time».¹⁰⁴ For å etablere og opprettholde en fortidig hendelse som ligger utenfor de levendes erfaringshorisont, trenger man andre former for formidling. Kunnskapen må videreføres og kobles til noe som oppleves som betydningsfullt hos generasjonene etter. Når det kommer til det kollektive minnet om Narvik 1940 har monumenter, bøker og museer – først og fremst Krigsminnemuseet –, blitt slike stabile, institusjonaliserte og ritualiserte formidlere.¹⁰⁵

Etter etableringen i 1964 startet Krigsminnemuseet umiddelbart arbeide med å formidle og bevisstgjøre folk om historien om felttoget ved Narvik. Museet fungerte dermed som en institusjon som koblet samtiden sammen med fortiden, og har i stor grad spilt en sentral rolle for å ta vare på det kollektive minnet om krigen.¹⁰⁶ Museet kan enten få muligheten til å speile sin tids kulturelle minne, eller forme og danne et nytt mønster i minneprosessen. Besøkende på museet kan velge mellom å lære om fortiden, utvikle egne tanker eller minner rundt krigen, eller styres mot forutinntatte narrativer som omfatter det som blir sett på som en grunnfortelling om krigen eller minnepolitiske påvirkninger.¹⁰⁷ Representasjonen av felttoget ved Narvik og andre verdenskrig på Krigsminnemuseet kom blant annet til syne gjennom hvordan museet valgte å representere historien om Narvik 1940, hvordan de selv reagerte på sin rolle som bærer av kulturelt minne og måten de velger å integrere ulike fortellings

¹⁰² Arnøy. 2014: 58

¹⁰³ Jaeger 2020: 8

¹⁰⁴ Assmann 2008: 97

¹⁰⁵ Lenz & Nilssen 2011: 12

¹⁰⁶ Jaeger 2020: 8

¹⁰⁷ Jaeger 2020: 9

perspektiver i utstillingene på museet. Et eksempel på dette er hvordan museet la vekt på forskjellige elementer av krigen, ved å navngi utstillingene «Dagliglivet», «Propagandakrigen», eller fjellkrigen. Dette gjorde det mulig å få fram mer individuelle erfaringer fra Narvikområdet.

Gjennom utstillingene og formidling om felttoget ved Narvik fungerte museet som en plass hvor både nåværende og etterfølgende generasjoner kunne minnes historien om kampene ved Narvik i 1940. Krigsminnemuseet kan sies å ha fungert som et minnested for krigshandlingene i Narvik-området: På samme måte som monumenter og bøker, representerte museet et kollektivt minne om Narvik 1940. I seg selv ga de uttrykk for de verdiene og viljen samfunnet hadde til å ta vare på en del av sin historie, og samtidig uttrykke sine perspektiver i fortellingen gjennom museets utstillinger. Samtidig fungerte museet som en viderefører av historien til tidligere generasjoner, og gir muligheten til at nye generasjoner kunne få innsikt i de hendelsene som fant sted.¹⁰⁸ Krigsminnemuseet ble både produsent av det kollektive minnet om Narvik 1940, men samtidig også en formidler av en bestemt fortelling som kunne påvirke og produsere det kollektive minnet i samfunnet. Gjennom utstillingene viser museet til materiale som hadde vært med under krigshendelsene, og underbygger hvordan det faktisk var under kamphandlingene. Gjenstandene ble gjennom sin plass i utstillingene virkemidler som bidro til å fortelle historien.

For å forstå representasjonen av felttoget ved Narvik i 1940 på Krigsminnemuseet, vil de ulike utstillingene være viktige for utviklingen av eller påvirkningen på et kollektivt minne om Narvik 1940. Museets utstillinger viser til og opprettholdt et kollektivt minne gjennom museets gjenstander og virksomhetens helhet.

¹⁰⁸ Eriksen 1995: 119

Kapittel 3. Opptakten til Narviksenteret

Etter hvert som tiden gikk, og man beveget seg lenger unna krigsdagene, ble det stadig mer nødvendig for Krigsminnemuseet å endre formidling, aktivitet og utstillingsmetodene. Siden opprettelsen av museet hadde de fått et stadig bredere kontaktnettverk som bidro til å utvikle og utvide nettopp disse elementene, og det kan sies at museet kultiverte en slags ekspertkompetanse på feltet om felttoget ved Narvik. Gjennom både besøk til museets utstilling, forelesninger og undervisningsassistanse har felttoget 1940 appellert til ett nytt og bredere publikum. I forbindelse med etableringen av Nord-Norsk Fredssenter 1. september 1990, startet for alvor de store endringene som museet skulle gjennom i perioden fram mot etableringen av Narviksenteret. Nye initiativ og nye samarbeid førte til et veiskille i Krigsminnemuseets historie, samtidig som nye utfordrende perspektiver kom mer og mer frem i okkupasjonshistorieforskningen. Dette kapitlet belyser de betingelser som endres for Krigsminnemuseet, og hva som skjedde med utviklingen av okkupasjonshistorieforskningen.

Betingelsene endres

Siden oppstarten av museet har driften foregått på frivillig basis. I årsberetningen for 1986 sies det at driften ikke kunne gjøre dette lengre. På dette tidspunktet av museumsdriften ble de i større grad avhengige av faste offentlige tilskudd. Det ble også nevnt i forsvarsdepartementets budsjettproposisjon fra 1986 at museet sto i fare for nedleggelse dersom driften bare fortsatte å bygge på billettinntekter. Krigsminnemuseet ble i 1987 satt på forsvarsdepartementets budsjett under statsbudsjettet, og siden blitt opprettholdt.¹⁰⁹ Etter ulike innskudd fra forsvarsdepartementet og ulike andre bevilgninger, ble bestyrer Nils Ryeng satt i full stilling på museet.

På det politiske plan ble det også stilt større krav på 90-tallet. Krigsminnemuseet i Narvik og andre aktører jobbet for at politikerne skulle legge til rette for at museet kunne få muligheten til å vokse, ettersom at museets behov for utvidelse i areal ble større. Hovedgrunnen til dette lå i spørsmålet om plass i tillegg til opprustning av arealer slik at utstillingene hadde mulighet til å bli enda bedre, og at museet ble mer sentralt i bybildet. På dette tidspunktet var det lite vilje fra kommunen til å hjelpe på dette planet, mye fordi noen politikere uttrykte at de ønsket et levende sentrumsområde der Krigsminnemuseet ikke var så sentralt.¹¹⁰ Som respons

¹⁰⁹ Arnøy 2014: 52

¹¹⁰ Arnøy 2014: 65

redegjorde bestyrer Nils Ryeng i lokalavisen for museets behov, blant annet spørsmålet om plass. Han påpekte også at det ikke var mangel på interesse fra andre aktører som ville huse museet, og det var mulighet for at Krigsminnemuseet ville vurdere flytting dersom forholdene ikke ble lagt til rette for at de kunne huses i Narvik.¹¹¹

På starten av 1990-tallet var Krigsminnemuseet den femte mest besøkte turistattraksjonen i Nord-Norge.¹¹² Besøkstallene var relativt stabile, og økonomien stabiliserte seg slik at de hadde mulighetene til å utvikle seg. I 1995 fikk museet overta en ny del av Torghalen, som utgjorde tre nye seksjoner som kunne brukes til nye deler av utstillingene. Der ble blant annet monteringen med det første sjøslaget 10. april 1940 fullført, og utvidelsen av avdelingen med navnet «Frigjøringen 1945». Tankerekken til museet gikk mer og mer i retning fra å være et minnemuseum til å bli ett mer komplett kompetansesenter for hele Nord-Norge i denne perioden. Disse tankene stammet fra at Røde Kors' generalsekretær, Svein Mollekleiv, og president Bjørn Bruland i 1992. De mente blant annet at det skulle lite til for å innlemme mer direkte om hvordan Røde Kors arbeidet under konflikter generelt.¹¹³

I en samtale med nåværende bestyrer Ulf Eirik Torgersen, sier han at 1990-tallet var preget av at det å minnes andre verdenskrigen skapte litt motstand. Den materielle tematikken som museet fokuserte på før, passet ikke lengre inn i denne utviklingen som ble ansett som det gamle Røde Kors Krigsminnemuseum. Utviklingen gikk mer fra å ha et materielt fokus som et samlingsmuseum gjennom bruk av gjenstander, til å dreie seg mer og mer mot formidling med historien som bakgrunn for å forstå hendelsene.¹¹⁴ Narvik 1964 ved opprettelsen av Krigsminnemuseet, var aldri det samme som Narvik 1990, noe som kan speiles i museets utvikling fram til denne perioden. Man gikk fra å være et minnemuseum som i all hovedsak handlet om å minnes de hendelsene omkring Narvik 1940 ved å fortelle historien gjennom gjenstandene, til å bli et kompetansesenter. Ett viktig ledd for å forstå utviklingen til Krigsminnemuseet i denne perioden er å se på hvordan krigs og okkupasjonshistorieforskningen har utviklet seg i tråd med museet.

¹¹¹ Fremover 2. februar 1998: 3

¹¹² Arnøy 2014: 63

¹¹³ Arnøy 2014: 64-66

¹¹⁴ Personlig kommunikasjon

Endringer i krigs og okkupasjonshistorie forskningen

Historieskrivningen og forskningen om okkupasjonsårene har gjennomgått forandringer siden krigens slutt. Historieskrivningen har i større grad ekspandert fra den patriotiske grunnfortellingen som dominerte de første årene etter krigen. Både økonomiske spørsmål rettet mot norsk og tysk krigsøkonomi har vært et viktig tema, samtidig som rettsoppgjørets oppfatning av okkupasjonstiden har vært gjenstand for debatt.¹¹⁵ Generasjonen av forskere som har skrevet om krigen, var i den første fasen som regel deltagende i dens ulike faser, mens den nye generasjonen ikke har det samme personlige forholdet til krigen som før. De som tok del i krigen beskrev som regel egne opplevelser og satte personlige preg i fortellingen, mens den nye generasjonen drøftet og resonerte mer, og fikk frem nye perspektiver.¹¹⁶

Under krigen, men også årene etter den var slutt, ble det produsert viktige serier av dokumentasjon om mange sider ved det som hadde skjedd under krigen. Dette var viktig i forbindelse med de mange oppgjør som kom. Nasjonens samvittighet måtte renses og sannheten skulle komme frem. Det ble derfor publisert flere verk i senere tid som ble ansett som standardreferanser og føringsgivende for de oppfatninger som oppstod.¹¹⁷ På samme måte har også de større historieverkene som er blitt produsert etter krigen fungert som standardsettere for etterkrigstidens tolkninger. En av de mest fremtredende er trebindsverket redigert av Sverre Steen: *Norges Krig 1940-45*, der det første av tre kom ut i 1947. Det andre kom ut førti år senere og ble redigert av Magne Skodvin: *Norge i krig. Fremmedåk og frihetskamp*. Begge disse bindene har blitt viktige med tanke på standardsettere av historieskrivningen etter krigen, og har fungert som et grunnlag for felles forståelsen av krigshistorien.¹¹⁸ Etersom det har kommet en rekke viktige bøker og vitenskapelige avhandlinger etter krigen, som har fungert som ett grunnlag for forståelsen av krigen, kan det i dag hjelpe med å virkelig forstå krigen. Helheten av arbeidet som ble skrevet da, er med på å utarbeide og analysere det som gjenstår. Stein Ugelvik Larsen sier blant annet i boken *I krigens kjølvann* at man i nyere tid arbeider med å være mer kritisk til den krigshistoriske forskningen som er blitt gjort, og målet med boken er å ha et «kritisk overblikk over

¹¹⁵ Grimnes 2020

¹¹⁶ Larsen 1999:9

¹¹⁷ Larsen 1999: 11

¹¹⁸ Larsen 1999: 14

forskningen om krigstiden med vekt på å se linjer og temaer i sammenheng og kunne med større tyngde peke på udekkede felter på kartet». ¹¹⁹

Larsen opererer med ulike faser i den norske krigs og okkupasjonshistorien. I den første fasen fra 1945-1950 som betegnes som «smertetiden», ble det diskutert om felles opplevelser og holdninger som hadde oppstått under krigen. Behovet for en felles plattform som kunne danne ett grunnlag for å dele sine meninger, og for gjenoppbygging og planlegging for fremtiden var stor i denne perioden. Debatter og temaer som var viktige i denne perioden, handlet om rettsoppgjøret, det militære oppgjøret og politiske oppgjøret. Larsen betegner den neste perioden i 1950-årene som «pionerfasen», som han mener kjennetegnes ved at det var «lite av prinsipiell debatt omkring linjene i Norges historie under 2. verdenskrig med noen viktige unntak». ¹²⁰

Den tredje perioden på 1960-tallet med navnet «opptakten til revisjonismen» bar preg av at nye generasjoner av historikere i større grad kom inn med nye elementer i de ulike diskusjonene. Det enhetlige bildet av okkupasjonstiden ble utsatt for mer kritisk gjennomgang, og var preget av en ny runde med debatt. Sentralt var spørsmålet om tolkningen av det som hadde skjedd under krigen var riktig, og om det var nødvendig å gi et mer fullstendig bilde av disse fem årene? ¹²¹

I 1970 kom «Mytene under kritikk», og blir ansett som den fjerde perioden i Larsens beskrivelse. Fasen bar i større grad preg av at grunnfortellingen kom i konkurranse med andre og nye perspektiver. En av de første som satt grunnfortellingen i et nytt perspektiv var Hans Fredrik Dahl som redaktør i boken *Krigen i Norge* som kom ut i 1974. Perspektivene som kom opp bar preg av at han hevdet at motstandskampen overskygget mangfoldet av både opplevelser, erfaringer og ulike begivenheter under krigen. ¹²² Den kritiske undertonen til bildet av krigen, kjennetegner denne perioden. Også Terje Valen fremhever en rekke argumenter i sin bok som kom ut i 1978: *De tjente på krigen. Hjemmefronten og kapitalen*. Han viser til en rekke kontroversielle meninger, der han påstår at Hjemmefronten hadde vært mer passiv enn aktiv og han etterlyste et oppgjør den patriotiske fortellingen om okkupasjonen. ¹²³ 1970 årene ble ifølge Larsen «både andregenerasjonens periode for

¹¹⁹ Larsen 1999: 15

¹²⁰ Larsen 1999: 22

¹²¹ Larsen 1999: 23

¹²² Dahl 1974: 8

¹²³ Valen 1974: 7

krigstidsforskningen samtidig med at ulike «fronter» i «revisjonisme» ble klart utkrystallisert». ¹²⁴

«Den norske historikerstridens første periode» var fasen på 1980-tallet. Perioden var preget av at tredjegerasjonens historikere kom med både nye impulser og ny forskning. Larsen sier at perioden viser til nytt engasjement til debatter og nye tanker som fokuserte på de som hadde vært på feil side under krigen. Mediene ble også sterke pådrivere i denne perioden, noe som endret forutsetningene fra tidligere perioder. ¹²⁵ Den siste fasen i krigshistorieforskningen som Larsen tar for seg med navnet «mot-revisjonismen», begynte i 1990-årene. Denne perioden kjennetegnes ved at de problematiske sidene som ble fokusert på i perioden før ble utfordret. ¹²⁶

Det er viktig å nevne at periodiseringen Larsen kommer med beskriver utviklingen av den norske historieforskningen. Slik Larsen viser, forvandles historieskrivingen over tid, og blir preget av at nye generasjoner har behov for å finne noe annet enn sine forgjengere har gjort. Historien som ble skrevet i disse tidlige periodene, kan ikke skrives som den blir skrevet i dag, og motsatt. ¹²⁷

Generasjonsskifte kan sees på som en utskiftning av de menneskene som hadde vært i kollektivet, noe som førte til at den «nye» gruppen stilte andre krav til hva minnene skulle handle om på dette tidspunktet. 1980-årene var preget av at de yngre historikerne i den «nye» gruppen tok opp temaer som forskningen tidligere hadde neglisjert. Nå ble «glemte gruppers historier» tematisert, som gjaldt for de norske jødene og for den vitenskapelige forskningen på jødernes historie. De glemte temaer som ble satt på dagsorden i 80-årene førte til at disse temaene ble debattert fra midten av 90-årene: Grunnfortellingen skiftet fokus. Samtidig var humanitær utenrikspolitikk i søkelyset, og det norske militæret ble i større grad brukt i internasjonale fredsstyrker, og spilte en viktig rolle som konsulent i internasjonale konflikter. Norge sto blant annet i sentrum for engasjementet i Midtøsten-konflikten, som førte til «Oslo-avtalen» mellom Israel og PLO i 1993. ¹²⁸ Den norske rollen som fredsmekler påvirket det norske selvbildet og den kollektive identiteten. Norge ble i større grad sett på som å være et moralsk forbilde, noe som ble viktig i debatten om finansiell erstatning til de norske jødene ettersom det var en del av en internasjonal prosess. I 90-årene ble det oppdaget at det fantes

¹²⁴ Larsen 1999: 25

¹²⁵ Larsen 1999: 25

¹²⁶ Larsen 1999: 26

¹²⁷ Grimnes 2020

¹²⁸ Maerz 2007: 372

penget og verdigjenstander i banker i Sveits, som tilhørte jøder. Denne formuen ga den sveitsiske banken grønt lys for å føre tilbake i 1995, og World Jewish Congress oppfordret alle land som hadde vært okkupert av Tyskland under andre verdenskrig, til å granske tilbakeføringen av denne formuen til jødene. Ett av de første landene til å diskutere dette, var Norge.¹²⁹

Skarpnes utvalget

Justisdepartementet oppnevnte i 1996 et utvalg som skulle kartlegge hva som skjedde med jødernes eiendeler i Norge under andre verdenskrig og oppgjøret etter.¹³⁰ Utvalget er blitt kjent som Skarpnes utvalget ettersom Oluf Skarpnes var leder for denne utredningen. Utvalget delte seg i to grupper, flertallet og mindretallet. Utvalget skulle blant annet beskrive Quisling-regimets regelverk om beslag av jødisk eiendom, framgangsmåte, og verdi på det som ble beslaglagt. Utvalget skulle også se på hvordan og i hvilket omfang disse beslaglagte verdiene ble tilbakeført etter krigen. De funnene som ble dokumentert er offentliggjort i rapporten NOU 1997: 22 «Inndragning av jødisk eiendom i Norge under den 2. verdenskrig».¹³¹

Når utvalget skulle presentere resultatene sine, oppstod det en debatt. Årsaken til uenigheten lå i at utvalget ikke hadde kommet fram til en samlet utredning. Den ene gruppen som var flertallsgruppen, var nedsatt av regjeringen. Den andre gruppen var representert av det mosaiske trossamfunn, og ble da i mindretall i utvalget. Mindretallutvalget gikk inn på temaet på en annen måte ettersom de representerte ett religiøst og samfunnsmessig mindretall, og anså beslaglegningene av jødernes formue som en del av nasjonalsosialistenes tilintetgjørelsespolitikk. De kom også fram til høyere materielle tap. Ettersom at de var redd for å tape i offentligheten gikk de ut i pressen tidligere enn avtalt. Offentligheten stilte seg da på mindretallets side og slaktet flertallets innstilling.

Holocaust senteret

I forbindelse med utredningen som Skarpnes utvalget gjorde av det historiske og moralske oppgjøret med den økonomiske situasjonen som jøder i Norge ble utsatt for, besluttet Stortinget enstemmig å returnere 450 millioner kroner til den jødiske minoriteten med bakgrunn i funnene som ble dokumentert i mindretallets rapport i NOU 1997: 22. Beløpet som Stortinget kom fram til, skulle tilsvare pengene som sto på en separat konto med navn «Den jødiske fellesmasse» i Norges Bank mai 1945. Blant annet ble det avsatt en sum på

¹²⁹ Maerz 2007: 372

¹³⁰ NOU 1997: 22: 2

¹³¹ NOU 1997: 22

200.000 kroner personer som hadde blitt utsatt for antijødiske tiltak. Det ble også avsatt penger til et kollektivt oppgjør, og i rapporten sies det at: «Et kollektivt oppgjør kan gis på forskjellige måter, f.eks. ved en direkte tildeling til de to mosaiske trossamfunn i Norge eller ved at det opprettes et fond til støtte for jødisk religion og kultur eller for studier i jødisk religion, kultur og historie i vårt land. En fordel ved et kollektivt oppgjør er at liksom jødernes tap under krigen står særlig markant fram som et kollektivt tap, gis erstatningen eller erkjentlighetssummen en tilsvarende kollektiv karakter».¹³²

I lys av de summer som ble utbetalt, gikk 40 millioner kroner til opprettelsen og driften av et kompetansesenter for studier av Holocaust og livssynsminoriteters stilling i Norge i henhold til St.prp. nr. 82 (1997-98).¹³³ På bakgrunn av dette fikk Kirke, utdannings- og forskningsdepartementet i oppgave å opprette et politisk og ideologisk kompetansesenter for livssynsminoritetene som finnes i Norge i dag, det som i dag er HL-senteret, eller Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter. HL-senteret ble etablert i 2001, og rommer blant annet en permanent utstilling om Holocaust, samt faglige seminarer og undervisning for studenter og lærere. HL-senteret skulle ifølge stortinget være et forsknings-, formidlings- og dokumentasjonssenter som skulle bygges på studier av Holocaust, folkemord, rasisme, religiøse minoriteter, menneskerettigheter og antisemittisme.¹³⁴

Grunnfortellingen uten funksjon. Kollektivt minne som limbo

Okkupasjonstidens historie har fått stor oppmerksomhet siden krigens slutt. Fortellinger preget av dramatiske kamper og ulike helteskikkelser, som er veldig forskjellig fra tilværelsen i dag, har hatt egen påvirkningskraft. Skapelsen av den nasjonale og patriotiske grunnfortellingen har i sin kraft fungert som et identitetsbyggende fundament og mulig legitimerende for den norske nasjonen.¹³⁵ I nyere tid har det også vært stor interesse for andre verdenskrig, men det har oppstått en rekke debatter og konflikter som har ført til motsetninger rundt ulike elementer ved krigen i Norge. Ole Kristian Grimnes skriver blant annet om dette i artikkelen *Hvordan har historieskrivningen om okkupasjonsårene skiftet over tid?* Han sier også at historieskrivningen om okkupasjonsårene har gjennomgått store forandringer de siste

¹³² NOU 1997: 82

¹³³ Prop. 82.(1997-98): 2

¹³⁴ HL-senteret u.å.

¹³⁵ Grimnes 2020

75 årene siden krigen sluttet, og oppfatningene av okkupasjonstiden har stadig vært gjenstand for debatt som har tatt en moralsk vending de siste tiårene.¹³⁶

Grunnfortellingen har tatt form og utviklet seg gjennom hele etterkrigstiden. En rekke ulike perspektiver har stadig dukket opp og blitt mer sentrale i forskningen. Som nevnt ovenfor, presenterte blant annet Stein Ugelvik Larsen grunnfortellingens omriss og form gjennom etterkrigstiden. Fortellingen har vært et viktig element i det å skape et enhetlig norsk minnefellesskap, men der mangfoldet i de ulike fortellingene har blitt større og større med tiden. Utfordringer fra andre minnefellesskap med internasjonal kultur, andre identitetsbyggende fortellinger og økende interesse fra befolkningen, har ført til at grunnfortellingen i seg selv har blitt sett på med ett mer kritisk syn.¹³⁷

Thomas V. H. Hagen skriver om hva som er felles for måten samfunnet forholder seg til andre verdenskrig i dag i *Tid for anerkjennelse: andre verdenskrig i fortid og nåtid*.¹³⁸

Grunnleggende for Hagen er krigen som anerkjennelsesmulighet, med fokus på utviklingen til 2020, 80 år etter krigen. Et aspekt ved krigen som anerkjennelsesmulighet er at det stadig dukker opp nye og flere fortellinger, nye temaer, og mindre nyanserte fortellinger om gamle temaer.¹³⁹ Gjennom fortellinger, minnesmerker, medier, jubileer, språk og politikk kommer blant annet menneskets behov for anerkjennelse til uttrykk. Hagen viser til et eksempel treffende for grunnfortellingens funksjon og utvikling. Gjennom å vurdere ulike fortellinger om krigen ut fra hvordan de rangeres i forhold til grunnfortellingen, kan man dele de i tre hovedformer. For det første kan man se på *hegemoniske fortellinger* som utgjør grunnfortellingen før den ble utvidet eller nyansert etter ca. 1970. For det andre ser han på *medvirkende* fortellinger som består av utvidede eller nyanserte bilder til grunnfortellingen. Til slutt kommer de *underordnede* fortellingene, som har sin plass nederst i krigens minnehierarki.¹⁴⁰ Innenfor de underordnede kategoriene kan man dele fortellingene inn i *undertrykt, marginalisert og oversett* ut ifra aspektene av både mangel på kunnskap, interesse og valg av perspektiver. Hovedpoenget med disse inndelingene er for å peke på karakteristiske trekk mellom overgangen fra en vertikal grunnfortelling, til en grunnfortelling med dominerende horisontale trekk i dagens minnestruktur.¹⁴¹

¹³⁶ Grimens 2020

¹³⁷ Stugu 2021: 177

¹³⁸ Hagen 2021

¹³⁹ Hagen 2021: 14-15

¹⁴⁰ Hagen 2021: 19

¹⁴¹ Hagen 2021: 20

Dette kan også vise til funksjonene fortellingen har i dag. Temaer som har utfordret den etablerte grunnfortellingen som underordnede historier, har i senere tid blitt medvirkende eller hegemoniske i forhold til fortellingen. Blant annet bevisstheten om Holocaust kan vises til dette, eller tvangsevakueringen i Finnmark 1944 kan sees på som tidligere oversett, men som i dag er en viktig del av fortellingen.¹⁴² Selv om noen fortellinger har fått lite oppmerksomhet etter krigen, vil det heller ikke si at de har blitt glemt. Temaer som dominerte den nasjonale grunnfortellingen før, trenger ikke nødvendigvis å dominere i nyere tid. Gjennom både debatter, tv-serier og filmer aktualiseres mange perspektiver av krigen. Denne kampen om oppmerksomhet kan være noe som har preget funksjonen til grunnfortellingen og minnekulturen rundt den. Disse komponentene som tidligere hadde falt utenfor grunnfortelling kan i større grad vise til at offer og lidelse har stadig blitt satt i perspektiv med æres status. Offer- og helte perspektivet ble sett på en annen måte en tidligere perioder, og den moralske vendingen som blant annet Grimnes nevner, gjør det vanskelig å se på en komplett nasjonal grunnfortelling.

I sin helhet er grunnfortellingen viktig med tanke på å skape et kollektivt minne for grupper og enkeltmennesker. I nyere tid har det gjennom jubileer sett ut som at mye har handlet om en kamp om oppmerksomhet og annerkjennelse.¹⁴³ I seg selv kan man se hva som ble vektlagt gjennom disse jubileene over tid. Hvem var til stede, hvordan ble de opplevd og hva som ble sagt kan vise til hvordan grunnfortellingen på dette tidspunktet ble justert. Også museet kan preges av utviklingen til fortellingen. Anerkjennelsesbehovet som Hagen kommer inn på i sin artikkel, kan speile utviklingen og utfordringene som grunnfortellingen har gått igjennom, noe som også preger Krigsminnemuseet utvikling. Tidligere passet Krigsminnemuseets narrativ om kampene ved Narvik inn i den etablerte grunnfortellingen, men minnekulturen har i større grad dreid seg om andre narrative strukturer nå enn før.

På museene som ble etablert fra midten av 1900-tallet ble krig som regel skildret som en integrert del av utformingen til utstillingen. De store nasjonale museene som offentlige institusjoner hadde åpenbare oppdrag med tanke på å støtte nasjonen og den nasjonale grunnfortellingen på dette tidspunktet. Museumsutstillingene ble designet for å vise til stolthet og patriotisme hos de besøkende, og gjennom sin fortelling om oss og dem, helter og skurker var disse nasjonale museene spesielt godt egnet for dette. Krigsminnemuseet var ikke noe unntak. Ved åpningen, og i tjue års tid fremover fokuserte også Krigsminnemuseet på våpen

¹⁴² Hagen 2021: 21

¹⁴³ Hagen 2021: 35

og uniformer, og bildene illustrerte heltemot og de som hadde ofret seg for den gode sak.¹⁴⁴ Museets mål var i all hovedsak å legitimere krigsinnsatsen som en kamp for frihet og gode verdier mot et diktatur med fokus på undertrykkelse, urettferdighet og umenneskelige verdier. Disse perspektivene endret seg med tiden. Nye idealer og trender tok gradvis over for de som hadde dominert grunnfortellingen. Det gikk fra å fokusere på de patriotiske sidene ved krigen i de tidlige fasene, til å få frem «de glemte gruppers historier». Et viktig ledd i denne omveltningssfasen, og et tegn på at noen ville utvikle Krigsmuseet i tråd med nye idealer og trender, var opprettelsen av og samarbeidet med Nord-Norsk Fredssenter.

Nord-Norsk Fredssenter

Nord-Norsk Fredssenter ble etablert 1. september 1990 som en uavhengig stiftelse.¹⁴⁵ Stiftelsen av Fredssenteret fant sted samme år som 50-års markeringen av krigen i 1940. Ettersom man på dette tidspunktet trodde det var siste gang man skulle ha en så stor markering av krigen, ble det tatt initiativ til at Narvik skulle bli mer synlige i arbeide med å fremme fred, med bakgrunn i erfaringene byen hadde med krig.¹⁴⁶ Ideen om et Fredssenter kom opprinnelig opp under et møte mellom blant annet tidligere statsråd Thorvald Stoltenberg og tidligere ordfører for Arbeiderpartiet i Narvik Edgar Sneve. Det sies at den store 50-års markeringen ble vendepunktet og startskuddet for ideen, og at dette ble den største minnemarkeringen i Narvik, med representasjon fra alle nasjoner som var berørt av krigen i byen. Temaet Fredssenter ble tatt opp til diskusjon, og mange av de internasjonale deltakerne mente at Narvik måtte utnytte muligheten til å fremstå som en fredsby.¹⁴⁷

Det ble tidlig valgt et styre som skulle drive Fredssenteret de første årene. Blant annet Finn Stenstad skrev en kronikk i *Fremover* 27. april 1990, der han kom inn på prosjektet om utviklingen av Narviks internasjonale renommé. Hovedsakelig skulle de bygge videre på det krigen betydde for Narvik, «å gå fra krigsminne til fredsskapende arbeid og internasjonal kontaktskaping.»¹⁴⁸ Målet var altså å forsøke å utvikle fred gjennom internasjonalt samarbeid på tvers av grenser. Innad i prosjektet kom Narvik-Fredssenter i Nord opp som en del av planen til å utvikle dette.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Stugu 2011: 189

¹⁴⁵ Teigen 2019: 3

¹⁴⁶ Arnøy 2014: 119

¹⁴⁷ Teigen 2019 2019: 4

¹⁴⁸ *Fremover* 27. april 1990: 8

¹⁴⁹ *Fremover* 27. april 1990: 8

Først og fremst vil det i løpet av kort tid etableres en stiftelse som skal etter hva vi ser nå, ha til formål å arbeide utifra et humanitært, ideelt grunnlag for å plassere Narvik i det internasjonale freds- og samarbeidssystemet med spesiell vekt på kontakt mellom unge mennesker på tvers av grenser, ideologier og livssyn. Denne stiftelsen vil kunne tilrettelegge møter, kontakter, konferanser. Vi tror nemlig at Narvik like gjerne som Trondheim, Tromsø eller Bergen vil kunne arrangere aktiviteter på dette feltet. Ja, med sitt internasjonale navn, nå lengre og bredere ut enn de fleste andre steder i Norge.¹⁵⁰

Initiativtakerne hadde med andre ord store ambisjoner, men i den første tiden etter opprettelsen, ble det drevet på frivillig basis av ulike ildsjeler i byen. Det tok mange år før de oppdrev driftstøtte fra offentlig hold. Etter hvert som nettverket vokste, fanget Fredssenteret interessen til Kunnskapsdepartementet. Dette førte også til at de kom inn på statsbudsjettet og ble tatt opp av det nasjonale nettverket av minnesenter i Norge. Dette gjorde at potensialet til en sammenslåing av Krigsminnemuseet i Narvik og Fredssenteret ble satt på dagsorden. Ikke før i 2002 kom det første initiativet fra Fredssenteret til et samarbeid mellom disse to institusjonene. Det var allerede da et mål for Krigsminnemuseet å utvikle seg, og dette uformelle samarbeidet med Fredssenteret skulle bli grunnmuren for denne utviklingen, og det som skulle bli til Narviksenteret.¹⁵¹

De første tiårene av samarbeidet mellom Krigsminnemuseet og Fredssenteret sies å ha vært preget av et anstrengt forhold. Det kan ha hatt bakgrunn i en gjennomgående dårlig økonomi og dårlig kommunikasjon mellom de to partene. Samtidig sier Ulf Eirik Torgersen i *Nord-Norsk Fredssenter – viktig bidrag på veien mot ett senter for krig og fred* at det var vanskelig for både Krigsminnemuseet og Fredssenteret ettersom de ikke var gitt særlig plass i planen for reiseliv i Narvik for 2000-tallet. Samfunnets interesse for krig var ikke like stort lengre, sier Torgersen.¹⁵² Dette var noe som endret seg da Fredssenteret og Krigsminnemuseet kom inn på statsbudsjettet i 2006, og fikk bevilgninger på til sammen 819.000 kroner. Slagkraften for begge partene bedret seg med samlingen av de økonomiske virksomhetene, og hadde betydning for videre utarbeidelse av felles budskap.¹⁵³

Behovet for et formelt samarbeid mellom Krigsminnemuseet og Nord-Norsk Fredssenter ble større ettersom tiden gikk, og mangelen på samarbeid i de tidlige fasene ble trukket frem av

¹⁵⁰ Fremover 27. april 1990: 8

¹⁵¹ Arnøy 2014: 119

¹⁵² Teigen 2019: 22

¹⁵³ Arnøy 2014: 119

statlige instanser. Det ble tydeligere at verken Krigsminnemuseet eller Fredssenteret ville ha noen framtid uten et formelt samarbeid eller en sammenslåing.¹⁵⁴ Tanken om samarbeidet mellom de to partene var av stor interesse, og i 2007 inngikk de en avtale om å bygge opp et historisk dokumentasjons og formidlingscenter. Nordland fylkeskommune stilte seg bak dette prosjektet, og bevilget 125.000 kroner. Målet var å få senteret opp på samme nivå som blant annet Holocaustsenteret og andre, men dette kunne bare oppnås med mer statlig støtte. Hovedsakelig var målet at senteret skulle fokusere på det som skjedde i Nord-Norge under krigen, samt internasjonal humanitær historie. I 2008 ble stiftelsene enige om å gå sammen til å bli en samlet nordnorsk stiftelse for historieformidling, menneskerettigheter og fredsbygging. Dette var også noe Stortingets kunnskapskomite var positive til. Planene var hovedsakelig å samle Nord-Norges krigs og fangehistorie, samt trekke linjer til dagens fredsarbeid.¹⁵⁵

Tilbake til 2007 ble det vedtatt en omorganisering, der fokus lå på å gjøre museet til en selvstendig stiftelse. Prosessen startet med å se på muligheten for direkte statlig innskudd i forbindelse med en viktig rapport fra 2007, som medførte til Krigsminnemuseets første driftsår som egen stiftelse i 2009. Samme året tok de også over driften av organisasjonen Nordland Røde Kors Krigsminnemuseum. Samlet ble den selvstendige stiftelsens navn Nordland Røde Kors Krigsmuseum og Kompetansesenter. De organisatoriske endringene i Narvik var utløst av at andre verdenskrig betydde noe annet på 1990-2000-tallet enn det hadde gjort tidligere. Museet gikk fra å være et minnemuseum ved opprettelsen i 1964, til å utvikle seg mot et freds- og kompetansesenter på 2000-tallet. Med denne endringen utvidet de horisonten til fortellingen, og i felleskap med andre aktører som Nord-Norsk Fredssenter og Narvik kommune ble stiftelsen Narviksenteret dannet.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Teigen 2019: 23

¹⁵⁵ Teigen 2019: 24

¹⁵⁶ Arnøy 2014: 121

Kapittel 4. Narviksenteret

Veien fra Røde Kors Krigsmuseum til Nord-Norsk Fredssenter var komplisert og vanskelig. Som det foregående kapitlet har vist var det ikke lett å forene økonomisk berg-og-dalbane med store ambisjoner. Samarbeidet med Nord-Norsk Fredssenter åpnet nye muligheter for museet, noe som førte til opprettelsen av stiftelsen Narviksenteret i 2009, Nordnorsk stiftelse for historiefremføring, menneskerettigheter og fredsbygging. Vedtektene for det nye Narviksenteret ble godkjent i mars 2009 av styrelederene for museet og Nord-Norsk Fredssenter, Ole Nicolaysen, Bror Martin Hanssen og ordfører i Narvik kommune på dette tidspunktet Karen Margrete Kuvaas.¹⁵⁷

Stiftelsen skal som nasjonalt og internasjonalt opplærings-, kompetanse- og dokumentasjonssenter arbeide for å formidle kunnskap om krig og konflikt etter 1905, med særlig vekt på Nordområdene. Dette skal skje gjennom forskning, dokumentasjon og pedagogisk virksomhet.

Virksomheten skal videre fungere som et nasjonalt og internasjonalt senter for fredsbygging gjennom kunnskap, internasjonal kontakt og forståelse, vern om menneskerettighetene og respekt for krigens lover og internasjonale konvensjoner.

Stiftelsen skal forestå pedagogisk tilrettelagt kunnskapsformidling til den oppvoksende slekt om krig, internasjonale konflikter og fredsarbeid med bakgrunn i den nasjonale krigshistorie, men med særlig vekt på Nordområdene.¹⁵⁸

Allerede her kan man se at fokusområdet har endret seg. Grunnleggende ligger mye i formidlingen av krig og konflikt, med fokus på Nordområdene. Målgruppen har endret seg til den oppvoksende slekt, og pedagogisk kunnskapsformidling er sentralt for å videreføre kunnskapen. Narviksenterets visjon er fredsbygging gjennom kunnskap om krig, og skal fremme forståelse for, og kunnskap om fred, krigens regler, internasjonale konvensjoner og menneskerettigheter. For å gjøre dette har dokumentasjon, forskning og formidling blitt sentralt for virksomheten.¹⁵⁹

I månedene og årene etter etableringen av Narviksenteret var det mye fokus på videreutvikling av senteret. For å utvikle seg var god økonomi viktig når en ny plan og organisasjonens hovedmål skulle konkretiseres. I dag innebærer det å «bli et ledende

¹⁵⁷ Arnøy 2014: 121

¹⁵⁸ Arnøy 2014: 121-122

¹⁵⁹ Narviksenterets årsberetning 2020: 6

kunnskapssenter når det gjelder krigs- og okkupasjons historien i Nordområdene samt dagsaktuelle problemstillinger knyttet til menneskerettigheter og folkerett.».¹⁶⁰ Krigsmuseet, Fredssenteret og Narviksenteret ble samlokalisert fra 2011, og i 2014 konkretiserte de planene om blant annet et nytt bygg som skulle stå ferdig i 2016, med navnet «Det Fjerde Hjørnet» i Narvik. Her ble det bygd nye kontorlokaler for Narviksenteret og nytt museumsareal på om lag 1500 kvadratmeter for utstillinger. Stiftelsen ForteNarvik, som er en viktig samfunnsaktør for næringslivet i byen, signerte avtalen om nytt bygg som hovedsponsor.¹⁶¹ Innvesteringen i Narviksenterets nye bygg, viser at interessen for et kunnskapssenter var stort, og illustrerer at byens krigshistorie ble ansett som et viktig element i markedsføringen av byen.

På tur i den nye utstillingen

I forbindelse med opprettelsen av ett nytt bygg, ble det også planlagt ett prosjekt med fokus på å kartlegge nye utstillinger for Narviksenteret og Narvik Krigsmuseum.¹⁶² Der det tidligere var begrenset med areal på Krigsminnemuseet, fikk organisasjonen om lag 1500 kvadratmeter med arealer som kan brukes til utstillinger på Narviksenteret. På bildet under kan man se en 3D-illustrasjon av det nye lokalet og utstillingene til Narviksenteret.

Foto: Kalle Punsvik.

¹⁶⁰ Narviksenteret strategi 2020-23: 2

¹⁶¹ ForteNarvik u.å.

¹⁶² Narvik Krigsmuseum er ikke en egen organisasjon, men driftes av Narviksenteret. For ordens skyld vil jeg betegne Narvik Krigsmuseum som Narviksenteret i teksten.

Det første som slår de besøkende når de kommer inn i utstillingsområdet er en sammenstilling og kombinasjon av gjenstander fra andre verdenskrig og digital formidling. Med den viktige jernmalmen som kunne holde den tyske stormakten i gang, og som under britisk kontroll kunne hindre det samme, får de besøkende en gjennomgang av opptakten til og starten på krigen i Narvik 1940 gjennom den audiovisuelle plattformen «Malmbordet».¹⁶³

Foto: Kalle Punsvik.

Når de besøkende går videre gjennom korridoren til neste etasje, møter de en digital tidslinje på veggen som gir et kronologisk sammendrag av de 62 dagene med krigen i Nord-Norge og krigshandlingene i Narvik. Grafiske illustrasjoner viser til hvordan de allierte klarte å overvinne tyskerne selv om det var store ulikheter i styrkeforholdet. Det gikk fort fra seier til nederlag, og britene måtte trekke seg ut av Narvik. Tyskerne tok seg til rette, og fem tunge okkupasjonsår starter. Neste del av utstillingene tar de besøkende videre til okkupasjonsårene og formidler dette gjennom bruk av gjenstander, filmende tidsvitnefortellinger og tekster på vegg og skjermer.¹⁶⁴ Narvik og Norge bryter seg løs fra tyskernes regime 8. mai 1945, og freden har ankommet landet.

Foto: Kalle Punsvik.

I museets siste del «Zona» kobles fortid og fremtid sammen, og de besøkende møter flere gråsoner hvor Norge og andre land er i krig og konflikt i dag, og kobler dette sammen med gjenstander fra andre verdenskrig og felttoget ved Narvik. «Zona» blir «et sted for tanker og refleksjoner, hvor målet ikke er å finne definerte svar, men utfordre våre etablerte sannheter».¹⁶⁵

Foto: Kalle Punsvik.

¹⁶³ Narviksenteret u.å.: Narvik Krigsmuseum-opplevelser og refleksjon.

¹⁶⁴ Narviksenteret u.å.: Narvik Krigsmuseum-opplevelser og refleksjon.

¹⁶⁵ Narviksenteret u.å.: Narvik Krigsmuseum-opplevelser og refleksjon.

Generelt om utstillingene

Utstillingene på Narviksenteret er det elementet som er mest synlig og krever mest ressurser. Den permanente utstillingen på museet tar de besøkende gjennom de første månedene av den tyske invasjonen av Norge, og videre gjennom situasjonen i Nord-Norge gjennom okkupasjonen. Utstillingene er fordelt over tre etasjer, med navnene Angrep, Krig og Zona.¹⁶⁶ Det er også en rekke midlertidige utstillinger som blant annet er knyttet til krig og konflikt nasjonalt og internasjonalt. Museet har også gjenstander som belyser historier fra personer som opplevde krigen selv, og prøver å skape en form for forståelse og opplevelse for de besøkende. I seg selv fokuserer store deler av utstillingene på å fortelle om den nordnorske krigshistorien, men har også deler som reflekterer over universelle spørsmål knyttet til krig, menneskerettigheter og konflikt generelt, spesielt i utstillingens siste del, Zona. I beskrivelsen av utstillingen skriver Narviksenteret på sine nettsider at:

Nordområdene har en dramatisk krigshistorie. Kampene om Narvik innebar harde kamper i et arktisk klima, deriblant et av de største sjøslagene under andre verdenskrig. Her fikk også allierte styrker (britiske, franske, norske og polske) den første ikoniske seier over Nazi-Tyskland. I sentrum av Narvik finner du Narvik Krigsmuseum.

Utstillingene tar utgangspunkt i Nazi-Tysklands angrep på Narvik og Norge i 1940 og de påfølgende årene med krig og okkupasjon. Utstillingene har også en del som tar for seg universelle spørsmål knyttet til krig, konflikt og menneskerettigheter. Det er utstilt en rekke historiske gjenstander fra andre verdenskrig. Museet tar i bruk design, bilder, film og teknikk for å gi deg en unik opplevelse.¹⁶⁷

Konseptet bak de nye utstillingene til Narviksenteret heter Fredsfront, og baserer seg på en kombinasjon av «temaer og følelser, fortid og fremtid, på måter som nærmest er uten presedens i beslektede muséer og sentra.»¹⁶⁸ I seg selv prøver de å skape historiebevissthet ved å bruke fortiden til å forstå nåtiden, ved å erkjenne en underliggende holdning til utstillingen. Mye av fokuset i utstillingene handler om å anlegge det kritiske blikket på hendelser, ved bruk av virkemidler som politikk, estetikk, følelser og filosofiske innvendinger. Dette er noe som gjenspeiles i St.meld. nr. 49 (2008-2009), *Framtidas museum*.

¹⁶⁶ Narviksenteret u.å.: Konseptet «Fredsfront»

¹⁶⁷ Narviksenteret 2019: Narvik krigsmuseum – introduksjon

¹⁶⁸ Narviksenteret u.å.: Konseptet «Fredsfront»

Her skrives det at museene skal ha en «aktiv og aktuell samfunnsrolle og legger vekt på formidling som fremmer kritisk refleksjon og skapende innsikt»¹⁶⁹

Overgangen fra Krigsminnemuseet til opprettelsen av Narviksenteret i 2009 har endret museets rolle som minne- og samfunnsaktør. En ny formålsparagraf understreker at fokusområdet –som før var å spre kunnskap om krigen i Nord-Norge gjennom utstillinger– har endret seg til ett mye bredere spekter. Nå retter de seg mer mot å fremme kunnskap og forståelse for krigen i Nordområdene gjennom alt fra forskning til dokumentasjon, men også bruk av utstillinger til en annen målgruppe enn før. Der den generelle befolkningen var målgruppen hos Krigsminnemuseet, er nå hovedsakelig skolelever i fokus hos Narviksenteret. Ettersom Narviksenteret fikk muligheten til å etablere seg i ett nytt bygg i 2016, kunne de legge nytt grunnlag for virksomheten og samtidig utvikle de nye perspektivene som ligger til grunn. Det er mange aspekter som spiller inn når man ser på rollen som minneaktør i samfunnet, og det er flere aspekter som har gjort at nettopp denne rollen har endret seg. Også politiske instansers påvirkning har spilt en viktig rolle.

Framtidas Museum

Gjennom siste halvdel av 1900-tallet økte antall museumsenheter i Norge, noe som viser at samfunnet hadde et stort behov for å forvalte minner om og fra fortiden. Gjennomgående var de ulike museene små institusjoner med begrensede ressurser både økonomisk og faglig. Museumsdriften i seg selv medførte relativt kostbare oppgaver, og både bevaring av samlinger og en kunnskapsbasert formidlingsaktivitet – noe også Krigsminnemuseet drev med – var kostbart for en liten organisasjon som i hovedsak baserte seg på frivillig arbeidskraft. Behovet for endringer i museumssektoren viste seg etter hvert å være stort, ettersom at forholdet mellom økonomi og faglig kompleksitet var i et misforhold på mange områder. Det var bakgrunnen for at Kultur- og kirke departementet i 2009 startet en omfattende museumsreform gjennom St. meld. nr. 22 (1999-2000) *Kjelder til kunnskap og oppleving*, også kjent som abm-meldingen.¹⁷⁰ Hovedmålet med reformen var å skape sterke museumsfaglige institusjoner, og ambisjonen var at hvert fylke skulle ha ett mindre antall museer, med så sterk faglig og økonomisk plattform at de kunne inngå i et nasjonalt nettverk av museer.

¹⁶⁹ Meld. St. 49 (2008-2009): 111

¹⁷⁰ Meld. St. 22 (1999-2000)

Museets samfunnsrolle har altså vært under store endringer de siste 20-30 årene. Museenes virksomhet skal i dag være profesjonelle institusjoner, med stor faglighet, men samtidig er de også forpliktet til et samfunnsoppdrag. Dette samfunnsoppdraget blir blant annet definert av ulike retningslinjer fra det offentlige og samfunnet rundt. I ICOMS etiske regelverk for museum presiseres det at museene forvalter samlingene på samfunnets vegne, og til det beste for samfunnsutviklingen. En rekke sentrale dokumenter beskriver museets rolle i samfunnet, der blant annet Framtidas museum, St.meld. nr. 49 (2008-2009), Kulturpolitikk fram mot 2014, St.meld. nr. 48 (2002-2003), Kjelder til kunnskap og oppleving, St.meld. nr. 22 (1999-2000), Museum. Mangfold, minne, møtestad, NOU 1996: 7, er aktuelle for Narviksenterets virksomhet. I 2013 utarbeidet Kulturrådet et notat som bygger på de nevnte dokumentene og prøver å tydeliggjøre de mest sentrale aspektene ved samfunnsrollen slik de beskrives i de politiske dokumentene.¹⁷¹

Museenes samfunnsrolle er et sentralt begrep i alle kultur- og museumspolitiske dokumenter de siste 20 årene. Selv om begrepene varierer – samfunnsinstitusjoner, dialoginstitusjoner, samfunnsoppdrag m.fl. – er tankegangen den samme gjennom hele perioden.

Begrepet samfunnsrolle brukes både om retning og mål for museumsfaglig fornyelse, og gjelder alle deler av virksomheten: "Museene skal være profesjonelle og aktuelle institusjoner og ha en aktiv samfunnsrolle, med planer og strategier for faglig utvikling og nytenking innen forvaltning, forskning og formidling", står det i tildelingsbrevet til museene for 2013. Framtidas museum understreker at samfunnsrollen er en del av målet med museumsreformen: "det primære målet med museumsreformen var å skape sterkere museumsfaglige institusjoner som kan gå aktivt inn i de mange utfordringene i museenes samfunnsrolle."¹⁷²

De sentrale aspektene som Kulturrådet går inn på rettet seg mot museets samfunnsrolle, handler i stor grad om utvikling av virksomheten til museet. Med utgangspunkt i samfunnsoppdraget, handler det for Narviksenteret i denne sammenhengen om å gjenspeile de verdier som det samfunnet de er en del av, og fungere som en viktig leverandør i et moderne samfunn ved å åpne for refleksjon. Utfordringen for Narviksenteret ble å definere og avgrense

¹⁷¹ Kulturrådet 2013: 1

¹⁷² Kulturrådet 2013: 1

hva som er viktig og relevant i samfunnsperspektivet, noe som påpekes i *Framtidas museum*.¹⁷³

Fram til nå har vi sett at Narviksenteret har vært gjennom og blitt påvirket av de store omveltningene som museumssektoren har gjennomgått. Som Kulturrådet og Framtidas Museum beskriver, har behovet for endringer av museenes samfunnsrolle vært nødvendig, noe som også gjenspeiler seg i overgangen fra Krigsminnemuseet til Narviksenteret gjennom hvordan forventningene til museene er i dag. Narviksenteret overtok som nevnt driften av både Krigsminnemuseet og Nord-Norsk Fredssenter, og har siden videreført arbeidet i nye lokaler. Dette arbeidet er delt i mange aspekter, blant annet gjennom nye utstillinger om andre verdenskrig i Nord, samt generelle spørsmål knyttet til krig og konflikt. Narviksenteret arbeider for «fredsbygging gjennom kunnskap om krig», og underbygger sine verdier i å være *Reflekterende, Kunnskapsrike og Inspirerende*.¹⁷⁴ Neste del i dette kapitlet vil fokusere på nettopp utviklingen til Narviksenteret. Nye perspektiver og aspekter kommer frem gjennom forskning, dokumentasjon og formidling, som har vært viktig for utviklingen til Narviksenteret som samfunns og minneaktør.

Utviklingen

Materialet som finnes om utviklingen til Narviksenteret, er begrenset. De viktigste tilskuddene ligger i planer og årsmeldinger som befinner seg på Narviksenterets egne nettsider, og mye må tolkes og analyseres ut fra nettopp dette materialet når man ser på utviklingen til senteret i seg selv. Relevante kilder før 2014 har ikke vært mulig å oppdrive og jeg har forsøkt å få tilgang til dem, men ifølge Narviksenteret er mye gått tapt i overgangsfasen fra Krigsminnemuseet. Narviksenteret har også fokusert på det digitale aspektet, og bruker tre forskjellige nettsider utfra hva publikum er ute etter. Narviksenteret har en egen side for sin virksomhet og for de som er ute etter inngående kunnskap eller lære om fagstoff som senteret har tilgjengelig. Narvik krigsmuseum har også en nettside som inneholder informasjon om diverse utstillinger og om museet i seg selv. Det tredje nettstedet er formidlingsportalen til forskningsprosjektet «I en verden av total krig. Norge 1939-45».

¹⁷³ Meld. St. 49 (2008-2009): 145

¹⁷⁴ Narvikssenteret profilfolder 2018: 4

Her er ulike artikler og forskningsstoff tilgjengelig slik at de som er interessert kan bruke dette.¹⁷⁵

Forskning

Helt fra oppstarten av Nord-Norsk Fredssenter i 1990 har forskning vært et grunnleggende satsingsområde. I Narviksenterets FOU-plan kommer det tydelig fram at forskningen skal bidra til høy kvalitet på formidlingen og undervisningen, samtidig som det skal videreutvikle og bidra til nyskaping. Gjennom nye forståelsesmåter og tolkninger skal forskningen også bidra til en samfunnsmessig sammenheng.¹⁷⁶ Forskning på museet handler i større grad om at museer må bruke kunnskap i virksomheten sin. De må vite hva samlingene inneholder, og ha noe å fortelle publikum. Utstillingene på museet og gjenstandene under, baserer seg på den kunnskapen som ligger til grunn for de valgene Narviksenteret tar knyttet til forskningen. I dagens samfunn forventes det at museet ikke bare formidler kunnskap, men utvikler den også.¹⁷⁷ I *Framtidas museum* fastslår de blant annet at forskning og kunnskapsutvikling ved museene er et «nødvendig faglig grunnlag for innsamling, dokumentasjon og formidling»¹⁷⁸

For Narviksenteret har blant annet fangehistorie vært et tema som er blitt prioritert, samtidig som de deltar gjennom utvikling av ulike forskningsprosjekter. «I en verden av total krig: Norge 1939-45» er et prosjekt som drives sammen med NTNU, UiT og IFS, som forsker på humanitære organisasjoners rolle under andre verdenskrig.¹⁷⁹ I prosjektbeskrivelsen heter det:

Det NFR-finansierte forskningsprosjektet "I en verden av total krig: Norge 1939-45" representerer et ambisiøst forsøk på å nytolke Norge under andre verdenskrig og å bevege forskningen inn i utforskede områder. Forskningen skal være preget av komparative og transnasjonale perspektiver og anvende nye metodiske tilnærminger. En av målsetningene er å frigjøre forskningen fra de nasjonale rammene som har begrenset den, og å studere ny tematikk.¹⁸⁰

Prosjektet tar utgangspunkt i tre primære perspektiver. For det første vil de *behandle krigen i Norge som ett aspekt av en større europeisk konflikt*. For det andre er *Nordkalotten det geografiske fokuset i prosjektet*. Til slutt er det siste fokuspunktet rettet mot å *integrere nye metodiske tilnærminger og konsepter som kjønn, hverdagsopplevelser, identitet og erindring*

¹⁷⁵ Narviksenteret årsberetning 2018

¹⁷⁶ Narviksenteret FOU-plan 2021: 5

¹⁷⁷ Høiback 2020: 190

¹⁷⁸ Meld. St. 49 (2008-2009): 13

¹⁷⁹ Narviksenteret årsberetning 2018: 6

¹⁸⁰ Narviksenteret u.å.: I en verden av total krig

*som sentrale metodologiske tilnærminger».*¹⁸¹ I seg selv kan denne beskrivelsen tolkes som at de skal gå bort fra det som ble sett på som dominerende nasjonale rammer, som var grunnfortellingens tidligere perspektiver. De marginaliserte historiene og temaene som ikke passet inn i grunnfortellingen tidligere, har også som nevnt i foregående kapittel blitt større interesse for, blant annet Holocaust og Quisling regimets okkupasjonsmakt osv. Gjennom et slikt prosjekt dreier det seg i noen grad om å utfordre de narrative strukturene, slik at mangfoldet av nasjonale minner kan vies mer kunnskap og forskning. For Narviksenteret viser dette til at perspektivene har endret seg. Gjennom egen forskning vil strategien i nyere tid være å videreføre kunnskap om krigs og okkupasjonshistorien i Nordområdene, ved hjelp av historiske gjenstander, kilder, kulturminner, samt andre dokumenter som kan tydeliggjøres for målgruppen.¹⁸²

Dokumentasjon

Dokumentasjon og samling av gjenstander knyttet til andre verdenskrig er en sentral virksomhet hos Narviksenteret. Over tid har Narviksenteret samlet store mengder av kilder, dokumentasjon og litteratur som er relevant for krigen, og som er tilgjengelig for publikum gjennom både utstillinger i museet, og dokumenter på deres egne nettsider. Viktig for dokumentasjonen er også sikring og merking av kulturminner fra krigen, ettersom dette er av nasjonal interesse. De har blant annet prosjektet «Krigshistorisk landskap», som er et initiativ fra hæren som et ønske om å bevare minnet om handlingene og deltakerne under krigen i områdene rundt Narvik 1940. Sjef og generalmajor for Hærens styrker Jon B. Lilland sa i et intervju med NRK at «vi ønsker å vise en vesentlig del av norsk krigshistorie der 6.divisjon med alliert støtte stansa den tyske frammarsjen mot Bardufoss. I tillegg vil vi hedre de som deltok, og håper samtidig å bidra til forsoning med motparten.»¹⁸³ Kong Harald sto for åpningen av Krigshistorisk landskap 15. juni 2009. Prosjektet består av seks monumenter reist på forskjellige steder, der det enten foregikk viktige krigshandlinger, eller en oversikt over hvor det fant sted. Monumentene inneholder informasjonstavler, der målet er å gi generell kunnskap om den nordnorske deltakelsen under andre verdenskrig, og den viktige rollen 6.divisjon hadde under og etter krigen. Monumentene skal også fungere som minnesteder, som symboliserer alliert samhold under krigen og heder til de soldater som deltok i de ulike kampene.¹⁸⁴

¹⁸¹ Narviksenteret u.å.: I en verden av total krig

¹⁸² Narviksenteret strategi 2020-23: 2

¹⁸³ Mikalsen & Kaspersen 2009

¹⁸⁴ Torgersen u.å.: Krigshistorisk landskap Narvik 1940

Krigshistorisk landskap og avdukingen av de seks monumentene kan si noe om hva som er toneangivende i fortellingen og det kollektive minnet om Narvik 1940 på dette tidspunktet. Nettopp det som generalmajoren for hærens styrker sa i intervjuet med NRK, fokuset på det allierte samholdet, den nordnorske deltakelsen og 6. divisjons viktige rolle. Ett annet viktig punkt som han også nevner, er håpet om forsoning med motparten. Under seremonien i 2009 var det representanter fra både den allierte styrken og Tyskland, noe som viser til at ønske om forsoning var mulig. Søkelyset på veteranene var også til stede, noe som Kong Harald hedret og sa at «det er viktig at slike bragder aldri glemmes».¹⁸⁵ I seg selv så uttrykker og fremkaller hele prosjektet, både med seremonier, monumenter og taler, viktige elementer i fortellingen og det kollektive minnet. Det viser direkte og indirekte hva disse aktørene, forsvaret og Narviksenteret, mener er viktig å videreføre og opprettholde kunnskap om.

Formidling

Etter andre verdenskrig var fokuset på læring og kunnskapstilegnelse betydelig mer viktig enn før. Museene kunne ikke lengre begrense seg med bare utstillinger og kataloger, og håpe at resten gikk av seg selv. Pedagogiske metoder ble mer mottakerorientert, og museer generelt ble mer bevisst på at gjenstander må settes inn i en forståelig kontekst. Dette spesielt rettet mot nye generasjoner som ikke fikk oppleve andre verdenskrig. Gjennom formidlingen skal Narviksenteret nå publikum med kunnskap og opplevelser som er tilgjengelig for alle. Dette gjøres gjennom tilrettelegging for forskjellige grupper, der formidlingen bidrar til og fremmer kritisk refleksjon.¹⁸⁶

Et annet aspekt ved Narviksenteret, og noe de setter søkelys på, er det de kaller en forskningsbasert formidling. Der målgruppen for Krigsminnemuseet tidligere var den generelle befolkningen, har Narviksenteret endret sin målgruppe og fokuserer på barn og unge i skolene. Gjennom ulike undervisningsopplegg til skoleklasser, med andre verdenskrigs historie i bakgrunn, har målet vært å fremme blant annet demokratiske verdier og utfordre ulike synspunkter og holdninger. Narviksenteret blir også som en formidlingsarena, der de ved bruk av gjenstander fra krigen, som for eksempel våpen, soldatenes klær og militære kjøretøy, kan formidle og spre kunnskapen til målgruppen og skape engasjement for dette budskapet i seg selv.¹⁸⁷ Viktige elementer for Narviksenteret er at formidlingen nå dreier seg om ulike temaer knyttet til andre verdenskrig. Pedagogiske metoder blir sentrale, og

¹⁸⁵ TF Folkebladet 16. juni 2009: 16

¹⁸⁶ Meld. St. 49 (2008-2009): 13

¹⁸⁷ Narviksenteret strategi 2020-23: 3

funksjonen som en kunnskaps og forskningssenter belyser allerede noen forskjeller fra Krigsminnemuseet. Blant annet gjennom utstillingen «Zona» kommer de pedagogiske metodene frem, ved å utfordre de besøkende til å reflektere over allerede etablerte sannheter ved å se på gråsoner i krig og konflikt i dag. Formidling med historien som bakgrunn for å forstå hendelsene, samt lære av historien er bærende elementer for formidlingsdelen til Narviksenteret. Også ved bruk av ikke-formelle læringsalternativer, som kursing i konfliktløsning for ungdom. Det er viktig å nevne at selv om målgruppen er skoleklasser, finnes det et bredt spekter av et generelt publikum som deltar i formidlingsarbeid.

Freds og menneskerettighetssentre

Narviksenteret har også en annen viktig oppgave, nemlig å drive arbeid med å formidle freds- og menneskerettigheter. Dette har en sammenheng med at kunnskapsdepartementet utarbeidet strategien *Freds- og menneskerettighetssentrene: En felles strategi for freds- og menneskerettighetssentrene* i 2017. Denne strategien gjelder syv freds og menneskerettighetssentre som mottar tilskudd over departementets budsjett på dette tidspunktet. HL-senteret, Falstadsenteret, Stiftelsen Arkivet, Nansen Fredssenter, Narviksenteret, Raftostiftelsen og Det europeiske Wergelandsenteret er stiftelsene som blir omtalt i strategien for Freds- og menneskerettighetssentrene. Hovedsakelig bidrar alle de nevnte sentrene til å fremme demokratiske verdier og holdninger, særlig mot barn og unge.

Strategien er blant annet utarbeidet fordi behovet for kunnskap om menneskerettigheter er økende. Felles for alle sentrene er at de bidrar med forskning, dokumentasjon, formidling og undervisning, med fokus på fred og menneskerettigheter, minoriteter og folkemord. Alle sentrene arbeider ut fra forskjellige særtrekk, både lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Fellesnevneren blir derimot at alle er bygget opp rundt en ide, situasjon eller historisk hendelse som har vært grunnmuren for opprettelsen av sentrene. Noen tar utgangspunkt i et minnested, andre en bygning av historisk verdi. For Narviksenteret er det lokalisert på stedet for en viktig hendelse under andre verdenskrig, kamphendelsene i Narvikområdet.¹⁸⁸

For Narviksenteret betyr dette at de blir en viktig aktør i samfunnet, sammen med de andre sentrene, når det kommer til formidling av sentrale og viktige demokratiske verdier og

¹⁸⁸ Kunnskapsdepartementet 2017: 5

holdninger. Strategien i seg selv er med på å bidra til at Narviksenteret kan utvikle seg gjennom den økonomiske støtten, og fører til at virksomheten kan utnytte sitt fulle potensiale på alt fra utstillinger og forskning til formidling. Samtidig bidrar Narviksenteret til at barn og unge – som er hovedmålgruppen – kan arbeide med temaer som er aktuelle i samtiden, noe som også kommer tydelig fram gjennom utstillingene. Narviksenteret bruker temaet andre verdenskrig og Narvik 1940 som en ramme for å behandle dagsaktuelle temaer, direkte rettet mot fredsarbeid, menneskerettigheter, internasjonalt samarbeid og mellommenneskelig forståelse. Et veldig godt og relevant eksempel på dette, er igjen utstillingen «Zona», som nettopp tar opp mange av disse spørsmålene. Utstillingen består blant annet av Genève-konvensjonen, propaganda, fangenskap og elementer som belyser krig og konflikt i verden i dag.¹⁸⁹ Freds og menneskerettighetsarbeid og demokratiske verdier og holdninger, blir gjennom Narviksenteret en viktig del av fortellingen på museet og det kollektive minnet.

Hva har endret seg fra Krigsminnemuseet til Narviksenteret?

Ved opprettelsen av Narviksenteret og overgangen til nye lokaler, har nye aspekter ved museumsdriften kommet fram i forhold til det som var på Krigsminnemuseet. Gjennom en rekke regelverk, retningslinjer og dokumenter fastsatt av både ICOMs etiske regelverk og Kultur- og kirke departementets museumsreform, har det blitt presisert hva som forventes av *Framtidas museum*. Generelt og som nevnt tidligere ligger mye i profesjonalisering av institusjonene og at museene skal være relevante, fremme kritisk refleksjon gjennom et mangfold av perspektiver i fortid og nåtid, og skape innsikt gjennom forskning, formidling og fornying. Disse nye aspektene har gjort at mye med Narviksenteret har endret seg gjennom reformen som abm-meldingen konkretiserte, samtidig som de opptrer som en del av Freds og menneskerettighetssentrene.

Viktig for Narviksenteret har det vært å skape forståelse om hva som skjedde i Narvik 1940. Gjennom utstilling av ulike gjenstander, digitale virkemidler, bilder og tekst prøver de å vise hvordan Tyskland angrep og okkuperte byen, samtidig som de trekker linjer fra fredsdagene i 1945 til vår egen tid. Utstillingene i seg selv skal bidra til refleksjon og tanker rundt oss og de andre, samt hvordan man skal forstå krig for å kunne bygge fred. Utstillingene beskrevet ovenfor, og som blir fremstilt hos Narviksenteret i nyere tid, har tatt en annen tilnærming til de objektene som er utstilt i forhold til Krigsminnemuseet. Selv sier Narviksenteret i sine

¹⁸⁹ Narviksenteret u.å.: Konseptet «Fredsfront»

årsberetninger at utstillingene «ved siden av å fortelle den nordnorske krigshistorien har utstillingen en del som reflekterer over universelle spørsmål knyttet til krig, konflikt og menneskerettigheter».¹⁹⁰ Dette viser til en annen tilnærming en det var før, der Krigsminnemuseets formål primært var å «spre kunnskap om krigen 1940-45 med særlig vekt på Nord-Norge».¹⁹¹ Utstillingene hos Narviksenteret preges i større grad av historier om krigens kulturelle og samfunnsmessige virkninger. Store deler av materialet som er på museet blir mye tettere knyttet til sivilbefolkningens skjebne, noe som krever et mer bevisst forhold til sammenhengen mellom det estetiske, emosjonelle, didaktiske, narrative presentasjoner og erfaringsfunksjoner.

Ettersom at det levende minne om krigen går bort, blir museet viktigere med tanke på å koble sammen fortiden og nåtiden. Denne koblingen presenteres gjennom Narviksenterets utstillinger, og representerer nøye utvalgte elementer fra fortiden, noe samfunnet anser som viktige å ta vare på. Narviksenteret fungerer som en institusjon som muliggjør denne koblingen og prosessen. I seg selv kan museet speile sin tids kulturelle minne, eller så kan den forme nye kulturelle minnemønstre som er treffende for tiden det blir fremstilt.

¹⁹⁰ Narviksenteret årsberetning 2020: 9

¹⁹¹ Arnøy 2014: 49

Kapittel 5. Oppsummering og konklusjon

Et viktig mål med denne studien har vært å undersøke om hvordan overgangen fra Røde Kors Krigsminnemuseum til Narviksenteret har påvirket det kollektive minnet om krigen i Narvik 1940. Undersøkelsen viser at historien og de kollektive minnene om andre verdenskrig og Narvik 1940 har mange forskjellige vinkler og tilnærminger. Blant annet har vi sett at gjenstandene i Krigsminnemuseet utgjorde selve referansepunktet for forståelsen av fortiden. Etersom at tidsspennet og forholdet mellom fortiden og nåtiden ble større, ble også det kollektive minnet påvirket. På disse avsluttende sidene skal jeg, foruten å oppsummere overgangen fra Røde Kors Krigsminnemuseum til Narviksenteret, også poengtere noen av hovedfunnene i undersøkelsen. Jeg vil starte med å gå inn på viktige punkter fra de ulike kapitlene, og til slutt trekke frem noen aktuelle funn som kan svare på de spørsmålene som utgjør problemstillingen: Hva har skjedd i tiden mellom opprettelsen av de to museene? Hvordan har den patriotiske grunnfortellingens utvikling spilt inn i de kollektive minnene om Narvik 1940, og hvordan har museene respondert på endringene? Har de kollektive minnene om Narvik 1940 endret seg på grunn av at museene har utviklet seg?

Gjennomgående i dette prosjektet har et sentralt spørsmål vært å undersøke hva museene har valgt å prioritere og nedprioritere av de forskjellige elementene fra felttoget ved Narvik, og hvordan disse valgene kan ha påvirket det kollektive minnet. For å gjøre dette har jeg tatt utgangspunkt i utstillinger, museets oppbygging og forklaringer gjennom ulike planer, årsmeldinger og annet informasjonsmateriale som er tilgjengelig. I dette prosjektet har jeg studert de ulike fasene og utviklingen til Krigsminnemuseet og Narviksenteret. Den generelle utviklingen som institusjonen har gjennomgått, og de historiene museet har prøvd og prøver å formidle til befolkningen har vært i fokus for denne oppgaven.

Etterkrigstiden var preget av at det var viktig å skape en sammenheng mellom de ulike krigserfaringene gjennom det som ble sett på som en grunnfortelling om krigen som dominerte den offentlige minnekulturen. Fortellingene om andre verdenskrig og felttoget ved Narvik har vært igjennom det man kan se på som ulike faser, noe som kan ha preget museets historie og det kollektive minnet. Periodiseringen, fasene og grunnfortellingens funksjon har i oppgaven fungert som en rettesnor for hvordan historien og det kollektive minnet har utviklet seg generelt. Historieskrivningen og forskningen på andre verdenskrig har gjennomgått forandringer de siste 75 årene siden krigens slutt. Historieskrivningen har ekspandert fra den patriotiske grunnfortellingen som dominerte årene rett etter krigen, til at det har dukket opp nye og andre perspektiver som har preget fortellingen i nyere tid. I lys av den norske krigs- og

okkupasjonshistorien, har jeg i denne undersøkelsen gått inn på ulike faser som er relevant for utviklingen til både Krigsminnemuseet og Narviksenteret generelt.

Periodene fra 1945-1970 utgjør første, andre og tredje fase i Larsens beskrivelse av den norske krigs- og okkupasjonshistorien. Periodene var hovedsakelig preget av behovet for en felles plattform som kunne bli grunnlaget for gjenoppbygning og planlegging for fremtiden, og nye generasjoner av historikere som kom inn med nye elementer i de ulike diskusjonene og debattene som var oppe i lyset. Et sentralt spørsmål i diskusjonene var blant annet om tolkningen av det som hadde skjedd under krigen var riktig, og om det var nødvendig å gi et mer fullstendig bilde av disse fem årene krigen pågikk.¹⁹² Det var det to viktige elementer som var styrende for fortellingen om Narvik 1940 i disse fasene, og som kom til å påvirke fortellingen på Krigsminnemuseet fra opprettelsen i 1964. Det første elementet var at Narvik ble fremstilt som et symbol for Norsk motstandsvilje, og det andre elementet viser til vektleggingen av de alliertes innsats. Disse to elementene viste seg gjennom ulike minnemarkeringer for blant annet 9. april som viser til utbruddet av krigen i Narvik og 28. mai når byen ble gjenerobret. For Krigsminnemuseet ble blant annet ankeret til panserskipet Norge symbolet – Noe som viser til et symbol for Norsk motstandsvilje mot den tyske makten –, og var det første de besøkende ble møtt av før de gikk inn i lokalet.

Fasene rundt 1980 og 90 tallet bar preg av et generasjonsskifte, som førte til at det ble stilt andre krav til hva minnene skulle handle om på dette tidspunktet. Nye impulser og ny forskning tok opp temaer som tidligere hadde blitt neglisjert, og såkalte «glemte gruppers historier» ble tematisert. Jødenes historie var hovedsakelig temaet som var sentralt når man snakker om «glemte gruppers historie». Temaene som ble satt på dagsorden førte til en rekke debatter og diskusjoner, og den nasjonale grunnfortellingen hadde skiftet fokus. Både fred og humanitær politikk var i søkelyset, og den kollektive identiteten til Norge var påvirket av disse elementene som ble fokusert på gjennom 80 og 90-tallet. For Narvik og Krigsminnemuseet viste disse elementene seg gjennom opprettelsen av, og samarbeidet med stiftelsen Nord-Norsk Fredssenter 1. september 1990. Fredssenteret ble opprettet for at Narvik skulle bli mer synlig i arbeid med å fremme fred, med bakgrunn i erfaringene byen hadde med krig.¹⁹³ 1990-tallet var preget av at det å minnes krigen skapte litt motstand, og den materielle tematikken som museet fokuserte på, passet ikke lengre inn i det som ble ansett som Røde

¹⁹² Larsen 1999: 22-23

¹⁹³ Arnøy 2014: 119

Kors Krigsminnemuseum. Samarbeidet med Nord-Norsk Fredssenter ble et viktig bidrag i utviklingen til det som er Narviksenteret i dag, et kompetansesenter for krig og fred.¹⁹⁴

Krigsminnemuseet har bidratt til, og vært et element i å skape et enhetlig norsk minnefelleskap, men der det har blitt ett større mangfold i de ulike fortellingene med tiden. Endringer og utfordringer fra ulike minnefelleskap har bidratt til et mer kritisk syn på fortellingen, noe som kan gjenspeiles hos både Krigsminnemuseet og Narviksenteret i nyere tid. Presset har kommet fra ulike kanter, som fra lokalbefolkningens dalende interesse for krigsrelaterte gjenstander fra slutten av 90-tallet til et økende fokus på marginaliserte grupper under krigen, men også fra myndigheter som ønsket en mer robust og profesjonalisert museumssektor.

Temaer som dominerte den nasjonale grunnfortellingen før trenger ikke speiles eller dominere perspektivene i nyere tid. Minnekulturens endringer rettet mot elementer som ikke var til stede eller viktig før, kan sees på i lys av for eksempel fred og menneskerettigheter hos Narviksenteret nå. Offer og lidelse blir mer og mer fokusert på nå, noe som gjør det vanskelig å se på en komplett nasjonal grunnfortelling, som også kan speiles i det kollektive minnets endring og eller utvikling.

Opprettelsen av Krigsminnemuseet i mars 1964 utgjør starten på selve undersøkelsen. Gjennom 50 år har en institusjon for historisk formidling vært et bevaringssted for historiske gjenstander hentet fra andre verdenskrig generelt, og felttoget ved Narvik spesielt. I seg selv er Krigsminnemuseet et historisk åsted, med historier som har bidratt til å utvikle et minne om krigen. Navnet i seg selv legger også opp til at det å minnes krigen er hovedmålet, ettersom de heter Krigsminnemuseum. Museet har også fungert som en åpning for historisk forståelse eller som en universell reaksjon etter krigen. Ettersom museet ble opprettet 19 år etter krigens slutt og det hadde gått lang tid siden den utspilte seg, ble Krigsminnemuseet en viktig minneaktør for å koble de fortidige krigshendelsene til samtiden. Gjennom denne koblingen har museet spilt en rolle for å ta vare på det kollektive minnet om krigen ved bruk av sine utstillinger. Utstillingene ved Krigsminnemuseet var bygget opp av gjenstander og materiale – uniformer, våpen og andre ting – som faktisk var til stede og som ble brukt under kamphandlingene. Det bærer preg av autentisitet, noe ekte.

Etter hvert som man beveget seg lenger bort fra krigsdagene, ble det mer nødvendig for Krigsminnemuseet å endre formidlingsmåte og utstillingsmetodene sine, ettersom det dukket

¹⁹⁴ Personlig kommunikasjon

opp nye og andre perspektiver om krigen i okkupasjonshistorieforskningen. Som nevnt i kapittel 3, sier blant annet bestyrer Ulf Eirik Torgersen at 90-tallet var preget av at det å minnes krigen skapte litt motstand. Det materielle fokuset som Krigsminnemuseet hadde, var ikke like viktig for publikum som før, og et viktig poeng for oppgavens problemstilling blir nettopp denne utviklingen. Bruken av gjenstander ble ikke like betydningsfullt, og behovet for å formidle historien som bakgrunn for å forstå hendelsene var i større grad viktig i denne utviklingen. Det som var vanskelig for Krigsminnemuseet med tanke på kunne videreutvikle seg på disse områdene, var blant annet økonomi og areal. Dette var spørsmål som hadde vært gjennomgående siden opprettelsen av museet.

Som et viktig ledd i utviklingen og fram mot overgangen til Narviksenteret kom Nord-Norsk Fredssenter på banen i 1990. Fredssenteret skulle bidra til å synliggjøre, og arbeide med å fremme fred med bakgrunn i erfaringene byen hadde med krig. Fredssenteret ville fokusere på fredsskapende arbeid gjennom internasjonal kontaktskaping. Samarbeidet Krigsminnemuseet hadde med Nord-Norsk Fredssenter utviklet seg til opprettelsen av Narviksenteret i 2009, samme år som vedtektene for senteret ble godkjent. Vedtekten sier at Stiftelsen Narviksenteret skal fungere som et nasjonalt og internasjonalt opplærings, kompetanse og dokumentasjonssenter, gjennom forskning, dokumentasjon og pedagogisk virksomhet. Gjenstandsfokuset som Krigsminnemuseet hadde, gikk mer og mer mot å bruke formidling som metode for å skape forståelse for hendelsene.

Fra 2016 gikk Narviksenteret inn i en ny fase, med nytt lokale, nye metoder og ny formålsparagraf. Narviksenterets formålsparagraf i forhold til Krigsminnemuseets fra 1985, åpnet for et mer nyansert og nyskapende konsept. Veldig kort sier formålsparagrafen at kunnskap og forståelse for krig og fred skal fremmes gjennom forskning, dokumentasjon og formidling med fokus på andre verdenskrig i Nordområdene. Nye aspekter ved det å være samfunnsaktør kommer også frem i denne perioden. Politiske instanser har gjennom en rekke meldinger og dokumenter kommet fram til hvordan Framtidas museum skal bidra i samfunnet. Museet skal være profesjonelle institusjoner, med stor faglighet samtidig som de forplikter seg til det samfunnsoppdraget de har tatt på seg som en formidlende institusjon.

Forskning, formidling og dokumentasjon har vært et grunnleggende satsningsområde hos Narviksenteret helt side oppstarten. Hovedsakelig handler det om kunnskapsutvikling, samtidig som det har vært viktig for videreutvikling og nyskaping innenfor virksomheten. Forskningen hos Narviksenteret er nødvendig for det faglige grunnlaget for innsamling, dokumentasjon og formidling, noe som speiles gjennom utstillingene de har. Et godt

eksempel på dette er museets siste del «Zona». I denne utstillingen kobles fortid og fremtid sammen, og de besøkende møter en blanding av temaer fra krig og konflikt i dag, kombinert med andre verdenskrig. Det handler om å spre kunnskap om krigs og okkupasjonshistorien i Nordområdene gjennom forskningen som ligger til grunn for ulike historiske gjenstander, kilder, kulturminner og annen dokumentasjon som kan tydeliggjøres for målgruppen. Grunnleggende ligger de store endringene i det å begrunne historien ved å bruke gjenstandene, ikke bruke gjenstandene til å fortelle historien. For å gjøre dette bruker de nettopp elementer som forskning, dokumentasjon og formidling for å få mer faglig kunnskap om temaet, samt grundigere underbygge og vise hva det kollektive minnet om krigen går ut på, til den nye generasjonen.

Avsluttende refleksjoner

Hvis man skal trekke ut fire hovedlinjer fra denne studien har det for det første vært en klar utvikling bort fra det patriotiske narrativet som grunnfortellingen fremstilte i de tidligere fasene etter krigen. Det har gått fra å sette søkelys på motgang og seier hos Krigsminnemuseet, til mer generelle moralske spørsmål hos Narviksenteret. For det andre har de ulike krigsutstillingene som har vært basert på materielle gjenstander før, gått mer mot konseptbaserte utstillinger. Krigsobjektene som nå brukes fokuserer i større grad på å ha en kommunikativ funksjon i utstillingen og på museet. For det tredje har utstillingene på Narviksenteret en mer vitenskapelig og forskningsbasert forankring i historien enn det Krigsminnemuseet hadde. Dette kan sies å gå på bekostning av den endimensjonale fortellingen. Til slutt kan man også se at utstillinger hos Narviksenteret kombineres i økende grad med andre kommunikasjons og læringsmidler.¹⁹⁵

Utstillinger med mer militært søkelys som Krigsminnemuseet var ved etableringen, der våpen og uniformer stod i fokus skulle illustrere heltemot og ofre for den gode sak.¹⁹⁶ Museets mål var i all hovedsak å legitimere krigsinnsatsen som en kamp for frihet og gode verdier, mot fokuset på undertrykkelse, urettferdighet og umenneskelige verdier. Gjennom formingen av, og overgangen til Narviksenteret i nyere tid, har utstillinger og perspektiver endret seg i lys av andre etablerte idealer og trender i fortellingen som er viktigere nå enn før. For Krigsminnemuseet var det også alltid et spørsmål om plass og økonomi, noe som påvirket

¹⁹⁵ Stugu 2011: 203

¹⁹⁶ Stugu 2011: 189

muligheten til å utvide sine utstillinger og konsepter. De har hatt en historie og fortelle, men har i noen grad fokusert på andre elementer enn Narviksenteret gjør i dag. Tid og sted har spilt en rolle for begge museene, og Narvik 1964 var aldri det samme som Narvik 1990 eller Narvik 2016, noe som kan speiles i museets utvikling. Man gikk fra å være et minnemuseum som i all hovedsak handlet om å minnes de hendelsene omkring Narvik 1940 ved å fortelle historien gjennom gjenstandene, til å utvikle seg fullt og helt til et kompetansesenter som bruker formidling med historien som bakgrunn for å forstå hendelsen, der gjenstandene underbygger historien.

En stor forskjell og et viktig punkt i undersøkelsen fra overgangen til Narviksenteret, er fokuset på forskning, formidling og dokumentasjon. Det å skape en historie gjennom utstillingene slik at man kan danne seg en oppfatning av krigen i Narvik 1940, samt utvikle det kollektive minnet, har nettopp blitt påvirket av den grundige forskningen, formidling og dokumentasjons som har blitt veldig viktig hos Narviksenteret. Dette i lys av de ulike politiske virkemidlene som har blitt fastsatt gjennom blant annet Framtidas museum. Disse virkemidlene har i noen grad tvunget museene til å yte sitt fulle kunnskapspotensiale for å kunne forstå gjenstandene i sin sammenheng. Til forskjell fra Krigsminnemuseet der de besøkende kunne være mer passiv gjennom en fastsatt utstilling, så er formidlings og forsknings elementene hos Narviksenteret gode virkemidler som gir publikum muligheten til å skape refleksjon når skal tolke fortellingen om Narvik 1940 i sine utstillinger.

Røde Kors Krigsminnemuseum og Narviksenteret med andre museer utgjør en stor del av det kollektive minnet i samfunnet. Krigens brutalitet vises tydelig gjennom gjenskaping, forskning, dokumentasjon og formidling, noe som begge nevnte museer viser muligheten til. Besøkende kan dykke inn i scener fra felttoget i 1940, noe som har vært museets rolle siden opprettelsen i 1964. Utviklingen av det kollektive minnet og historien om andre verdenskrig og Narvik 1940, har vært viktig for at generasjoner kan forstå og lære av tidligere hendelser. Hva som har skjedd med de kollektive minnene om Narvik 1940 er vanskelig å svare på, men mangfoldet i fortellingen har blitt større over tid. Selv om noen elementer i de kollektive minnene kan ha gått tapt fra Krigsminnemuseet til Narviksenteret, trenger ikke dette være et problem. Minnekulturen viser til det som får samfunnet til å henge sammen. De endringene museet gjør, kan speile endringene i samfunnets interesse, engasjementet og fascinasjon for andre verdenskrig. I denne undersøkelsen har jeg gått inn på de ulike fasene og utviklingen som Krigsminnemuseet og Narviksenteret har gjennomgått, og belyst ulike endringer og utfordringer de har møtt på veien. I lys av dette håper jeg å ha vist at historien og de

kollektive minnene om Narvik 1940 spesielt, har mange forskjellige vinkler og tilnærminger i de omfattende prosessene som Røde Kors Krigsminnemuseum og Narviksenteret har gjennomgått, og at museene har en helt sentral rolle som formidler av disse.

Litteratur og kilder

Bøker

Arnøy, J., Narviksenteret, & Nordland røde kors, k. (2014). *Fredsbygging gjennom kunnskap om krig: Stiftelsen Nordland Røde kors 1964-2014*. Narviksenteret.

Bjerkås, T., Hagen, T. V. H., Aaby, G. H., Forskernettverk, A., Arkivet, S., & Agderseminaret. (2021). *Tid for anerkjennelse: andre verdenskrig i nåtid og i fortid*. Cappelen Damm Akademisk/NOASP.

Dahl, H. F. (1974). *Krigen i Norge*. Pax.

Eriksen, A. (1995). *Det var noe annet under krigen: 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon*. Pax.

Erl, A., & Young, S. B. (2011). *Memory in culture*. Palgrave Macmillan.

Folkenborg, H. R. (2018). *Én fortid - mange fortellinger: introduksjon til historiebruk*. Cappelen Damm akademisk.

Grimnes, O. K. (2018). *Norge under andre verdenskrig: 1939-1945*. Aschehoug.

Høiback, H. (2020). *Kunnskap og begeistring: en innføring i museenes historie, hensikt og virkemåte* (1. utgave. ed.). Cappelen Damm akademisk.

Jaeger, S. (2020). *The Second World War in the Twenty-First-Century Museum: From Narrative, Memory, and Experience to Experientiality*. De Gruyter.

Larsen, S. U., & Linjer i norsk krigshistorie og, e. (1999). *I krigens kjølvann: nye sider ved norsk krigshistorie og etterkrigstid*. Universitetsforl.

Maerz, & Bolstad, K. (2010). *Okkupasjonstidens lange skygger: fortidsbearbeidelse i Norge som identitetsdiskurs*. Unipub.

Nilssen, T. R., & Lenz, C. (2011). *Fortiden i nåtiden: nye veier i formidlingen av andre verdenskrigs historie*. Universitetsforl.

Nøkleby, B. (1989). *Da krigen kom: Norge september 1939-juni 1940*. Gyldendal.

Stugu, O. S. (2016). *Historie i bruk* (2. utg. ed.). Det norske samlaget.

Stugu, O. S. (2021). *Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne*. Det norske samlaget.

Valen, T. (1974). *De tjente på krigen: hjemmefronten og kapitalen*. Oktober.

Vogt, C.E. (2021). *Heltekongen Haakon: symbol i krig og fred*. Cappelen Damm.

Ytreberg, N. A. (1954). *Narviks historie: 2: Fra første verdenskrig til våre dager*. Narvik kommune.

Bokkapitler og artikler

Aas, S. (2010). "Minnepolitikk i endring: minnekulturen i og rundt Narvik 1940". I Alexandre Desingué, Ketil Knutsen, og Ann Elisabeth Laukfoss Hansen (Red.), *Flerstemte minner* (s. 71-96). Hertervig akademisk forlag.

Assmann, A. (2006). Memory, Individual and Collective. In *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Oxford University Press.

<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199270439.003.0011>

Assmann, A. (2008). Canon and Archive: The Dynamics of Cultural Memory between Remembering and Forgetting. I Astrid Erll & Ansgar Nünning (Red.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* (s. 97-107). Walter de Gruyter.

Grimnes, O. K. (2020). Hvordan har historieskrivningen om okkupasjonsårene skiftet over tid? *Nytt norsk tidsskrift*, 37(3), 274-287. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2020-03-09>

Maerz, S. (2007). Okkupasjonstidens lange skygger. *Nytt norsk tidsskrift*, 24(4), 365–375.

Stugu, O. S. (2011). Exhibiting the War. Approaches to World War II in Museums and Exhibitions. In (Vol. 6, pp. 189-206). Bielefeld: transcript Verlag.

<https://doi.org/10.14361/transcript.9783839413258.189>

Doktorgradsavhandlinger

Dalmo, K. H. (2021). *Krig og historie – Narvik 1940. Militærhistorisk rekonstruksjon og historiografisk analyse av felttoget ved Narvik, 9. april til 10. juni 1940*

[Doktorgradsavhandling]. UiT Norges arktiske universitet.

Markussen, J. A., Markussen, J. A. (2020). *Krigshistoriens livsløp: samspillet, konkurransene og kampene om iscenesettelsen av Nord-Norges krigshistorie* [Doktorgradsavhandling]. UiT Norges arktiske universitet.

Masteroppgaver

Aanestad, M. (2014). *Andre verdenskrig på museum: en analyse av fire norske museers krigshistoriske utstillinger* [Masteroppgave]. Universitetet i Stavanger.

Olsen, J. (2013). *Fortellingen om Vidkun Quisling. Et brudd med museets tradisjonelle historieformidling* [Masteroppgave]. Universitetet i Stavanger.

Sæten, T. (2009). "Det er altså en form for nedvurdering": hvordan framstilles andre verdenskrig i Nord-Norge i skolebøker for gymnas og videregående skole? [Masteroppgave]. UiT Norges arktiske universitet.

Ølberg, T. (2009). *Analyse av HL-senteret: fortellinger om og formidling av Holocaust* [Masteroppgave]. University of Stavanger, Norway.

Offentlige utredninger og innstillinger

Kunnskapsdepartementet (2017). *Freds- og menneskerettighetssentrene: En felles strategi for freds- og menneskerettighetssentrene.*

<https://www.regjeringen.no/contentassets/b1848cd626784278b47a5126e78d0c08/freds--og-menneskerettighetssentrene-stategi.pdf>

Meld. St. 22(1999-2000). *Kjelder til kunnskap og oppleving: Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet.* Det kongelige kulturdepartement.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/096421a48f5a41198dfe43a588e240f7/no/pdfa/stm199920000022000dddpdfa.pdf>

Meld. St. 49 (2008-2009). *Framtidas museum: Forvaltning, forskning, formidling, fornying.* Det kongelige kultur og kirkedepartement.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/623a144b4e9a4efc8aefe1d73a406771/no/pdfs/stm200820090049000dddpdfs.pdf>

NOU 1997: 22. (1997). *Inndragning av jødisk eiendom i Norge under den 2. verdenskrig.*

<https://www.regjeringen.no/contentassets/7e25a3943f9f46178eabf621c7585d8b/no/pdfa/nou199719970022000dddpdfa.pdf>

Prop. 82 (1997-98). *Et historisk og moralsk oppgjør med behandlingen i Norge av den økonomiske likvidasjon av den jødiske minoritet under den 2. verdenskrig.*

Justisdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stprp-nr-82-1997-98-/id202024/?ch=1>

Røde kors krigsminnemuseum

Alfsvåg, T. (1993, 13.juli). Besøkende i hundrevis strømmer på hver dag. *Fremover*.

<https://www.nb.no/items/99b56e663e39263e1e362482bcb15abc?page=9>

Braathen, E. (1988, 13. juli). Flere svensker besøker muséet. *Fremover*.

<https://www.nb.no/items/2a71660db5e8f2bda761193afb8d5299?page=4&searchText=%22Nils%20Ryeng%22>

Fremover. (1946, 3. mai). Minnestein skal reises på Orneshaugen.

<https://www.nb.no/items/a585d242cb875d610f1ed608f8414bf3?page=1&searchText=%22Orneshaugen%22>

Fremover. (1946, 24. mai). Storstilet feiring av Narvikdagen 28. mai.

<https://www.nb.no/items/c825499181d9d1dd82b47fd176d3b316?page=0&searchText=%22Narvikdagen%22>

Fremover. (1946, 29.mai). Bautaen på Ornes avduket og overlevert Narvik by.

<https://www.nb.no/items/957592ae0f8b32fb1875912c1dad0e53?page=1&searchText=%22Orneshaugen%22>

Fremover. (1964, 13. mars). Krigsmuseet er ny attraksjon i Narvik.

<https://www.nb.no/items/977f2f69a1213ab8f9a42f362a8d023f?page=0&searchText=%C2%ABKrigsmuseet%20er%20ny%20attraksjon%20i%20Narvik%C2%BB>

Harnang, H. (2021, 11. desember). Fra fiskekaker til krigsmuseum. *Fremover*.

<https://www.fremover.no/fra-fiskekaker-til-krigsmuseum/s/5-17-928150>

Olsen, F. (1998, 2. februar). Sivilforsvaret vil ha museum i Narvik. *Fremover*.

<https://www.nb.no/items/a604844de720d6b2d6dbb98c75af747f?page=1>

Stenstad, F. (1990, 27. april). Narviks internasjonale renommé. *Fremover*.

<https://www.nb.no/items/e46d4760a112fe1dd28cb29d05eb12a6?page=7&searchText=%22Narvik-fredssenter%22>

Teigen, J. (2019). *Nord-Norsk Fredssenter: viktig bidrag på veien mot ett senter for krig og fred*. Narviksenteret. <https://issuu.com/nor-trykk/docs/fredssenteret?e=11565464/70066925>

Narviksenteret

Kristensen, J. (2009, 16. juni). Helt på sin plass. *TF Folkebladet*.

<https://www.nb.no/items/ade5d2411d110f69322e2c3b54bd411a?page=15&searchText=%22Krigshistorisk%20landskap%22>

Mikalsen, K. & Kaspersen, E. (2009, 11. mars). *Krigshistorie blir turistattraksjon*.

<https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/krigshistorie-blir-turistattraksjon-1.6519930>

Stiftelsen Narviksenteret. (2015). *Styrets årsberetning 2014*. <https://docplayer.me/6128445-Styrets-arsberetning-2014-nordnorsk-stiftelse-for-historieformidling-menneskerettigheter-og-fredsbygging-org-nr-994-617-834.html>

Stiftelsen Narviksenteret. (2016). *Styrets årsberetning 2015*. <https://docplayer.me/222250995-Styrets-arsberetning-2015-nordnorsk-stiftelse-for-historieformidling-menneskerettigheter-og-fredsbygging.html>

Stiftelsen Narviksenteret. (2017). *Styrets årsberetning 2016*.

<https://www.narviksenteret.no/wp-content/uploads/2018/07/A%CC%8Arsberetning-Stiftelsen-Narviksenteret-2016.pdf>

Stiftelsen Narviksenteret. (2018). *Styrets årsberetning 2017*.

https://www.narviksenteret.no/wp-content/uploads/2018/07/SNS_a%CC%8Arsrapport_230318_final_liten.pdf

Stiftelsen Narviksenteret. (2018, 9. januar). *Narviksenteret profilfolder*.

https://issuu.com/eysteinmarkusson/docs/sns_profilfolder_printfil_01

Stiftelsen Narviksenteret. (2019, 15. mai). *Narvik Krigsmuseum-*

introduksjon. https://issuu.com/eysteinmarkusson/docs/6_narvik_2017folder_port_010617_no

—

Stiftelsen Narviksenteret. (2019). *Styrets årsberetning 2018*.

<https://www.narviksenteret.no/wp-content/uploads/2018/07/Styrets-%C3%A5rsberetning-2018.pdf>

Stiftelsen Narviksenteret. (2021). *Styrets årsberetning 2020*.

<https://www.narviksenteret.no/wp-content/uploads/2018/07/Styrets-arsberetning-2020-signert.pdf>

Stiftelsen Narviksenteret. (2021). *Plan for forskning, utvikling og formidling, 2021-2025*. https://www.narviksenteret.no/wp-content/uploads/2018/07/210608_Narviksenteret-FOU-plan.pdf

Stiftelsen Narviksenteret. (u.å.). *Strategi 2020-23*. Hentet 10. februar 2022 fra https://www.narviksenteret.no/wp-content/uploads/2018/07/Narviksenteret_23_Strategi_NO_mindre.pdf

Stiftelsen Narviksenteret. (u.å.). *Narvik krigsmuseum- opplevelser og refleksjon*. Hentet 1. februar 2022 fra <https://krigsmuseet.no/narvik-krigsmuseum-opplevelser-og-refleksjon-2/>

Stiftelsen Narviksenteret. (u.å.). *Krigshistorieprosjektet "I en verden av total krig: Norge 1939-1945"*. Hentet 4. mars 2022 fra <https://www.totalkrig.no/om>

Stiftelsen Narviksenteret. (u.å.). *Konseptet «Fredsfornt»: Angrep, Krig og Zona*. Hentet 10. mai 2022 fra <https://krigsmuseet.no/exhibition/temaene-i-fredsfront/>

Torgersen, U. (u.å.). *Krigshistorisk landskap Narvik 1940*. Hentet 10. april 2022 fra <https://www.narviksenteret.no/formidling/krigshistorisk-landskap-narvik-1940/>

Nettsider

Den kulturelle skolesekken. (u.å.). *Om DKS*. Hentet 20. april 2022 fra <https://www.denkulturelleskolesekken.no/forside/om-dks/>

Forte Narvik. (u.å.). *Forte Narvik i praksis*. Hentet 1. mai 2022 fra <https://fortenarvik.no/omoss/>

Holmesland, H. (2013, august). *Museenes samfunnsrolle*. Kulturrådet. <https://www.kulturradet.no/documents/10157/239d827f-0d57-4cfd-a0cf-fe8cc8eba7e3>

HL-senteret. (u.å.). *Om HL-senteret*. Hentet 5. april 2022 fra <https://www.hlsenteret.no/om/>

ICOM. (u.å.). *Vedtekter*. Hentet 1. februar 2022 fra <http://norskicom.no/hva-er-icom/vedtekter/>

ICOM. (2014). *ICOMs museumsetiske regelverk*. <http://norskicom.no/wp-content/uploads/2016/02/ICOMs-museumsetiske-regelverk.pdf>

Kristiansen, T. (2020, 21. oktober). *Slaget om Narvik*. <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1749-slaget-om-narvik.html>

Kulturrådet (2006). *Brudd: om det ubehagelige, tabubelagte, marginale, usynlige, kontroversielle*. Hentet 1. februar 2022 fra <https://www.kulturradet.no/vis-publikasjon/-/publikasjon-brudd>